

Menetetty vallankumous?

Ihmisoikeusloukkaukset arkipäivää Bangladeshin tekstiiliteollisuudessa työskenteleville naisille

Swedwatch on sitoutumaton kansalaisjärjestö, joka tarkastelee kriittisesti ruotsalaisten yritysten toimintaa kehitysmaissa. Järjestö tutkii yritysten toiminnan ekologisia ja sosiaalisia vaikutuksia kansainvälisten lakien, ihmisoikeuksien ja standardien valossa. Swedwatchin takana vaikuttaa kuusi jäsenjärjestöä: Ruotsin Luonnonsuojeluliitto, Ruotsin kirkko, Ruotsin Latinalainen Amerikka -solidaarisuusverkosto, Fair Trade Center, Peace & Love Foundation sekä Diakonia. Tämä julkaisu on tuotettu Ruotsin kehitysyhteistyöstä vastaavan viraston SIDA:n tuella osana Business for Development B4D -ohjelmaa. Julkaisun sisällöstä vastaavat sen kirjoittamiseen osallistuneet järjestöt, eikä se välttämättä edusta SIDA:n kantaa. Swedwatchin osuutta raportista ovat tukeneet myös RFSU, Ruotsin kirkko sekä Peace & Love Foundation.

www.swedwatch.org

Finnwatch on kansalaisjärjestö, joka tutkii suomalaisten ja Suomeen sidoksissa olevien yritysten yritysvastuuta kehitysmaissa. Järjestön taustalla vaikuttaa kahdeksan kehitys-, ympäristö- ja ay-järjestöä: Suomen Luonnonsuojeluliitto, Solidaarisuus, Eettisen kaupan puolesta Eetti ry, Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus SASK, Attac, Kirkon Ulkomaanapu, Kepa ja Maan ystävät. Finnwatchin osuutta selvityksestä on tukenut Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus SASK.

www.finnwatch.org

Kirjoittajat: Anna Kakuli, Viveka Risberg, Sonja Vartiala
Kenttätutkimus: Hajmun Nahar, Gabrielle Gunnesson
Kuvat ja taitto: Amy Helene Johansson
Julkaistu toukokuussa 2012

Kansikuva: Tekstiiliteollisuudessa työskentelevän bangladeshilaisen naisen perhe. Dhakan slummissa kuvatun perheen pieni poika vietti vanhempiansa töissä ollessa päivän yksin lukitussa huoneessa. Viikko tämän kuvan ottamisen jälkeen perhe lähetti pojan takaisin kotikyläänsä. Tätä tutkimusta varten haastateltujen naisten ajan ja rahan puute johtaa useisiin ihmisoikeusloukkauksiin kuten esimerkiksi estää heitä huolehtimasta omista lapsistaan.

Kuva: Amy Helene Johansson

Sisällysluettelo

ESIPUHE	4
TIIVISTELMÄ	6
1. TUTKIMUKSEN METODOLOGIA	7
1.1 Otot	7
1.2 Raporttia täydentävä video- ja kuvamateriaali	7
1.3 Tutkimuksen haasteet	7
2. TAUSTAA	9
2.1 "Bangladeshin ihme"	9
2.2 Tekstiiliteollisuus – Bangladeshin talouden selkäranka	9
2.3 Palkat	10
2.4 Elämiseen riittävä palkka	12
2.5 Heikko ammattiyhdistysliike	13
2.6 Erot naisten ja miesten palkkauksessa	14
2.7 Näkökulmia naisten voimaantumiseen	14
2.8 Naisiin kohdistuva väkivalta	16
2.9 Tietoisuus seksuaaliterveydestä	17
3. YRITYSTOIMINTA JA IHMISOIKEUDET	19
3.1 Uusi kansainvälinen viitekehys	19
3.2 Due diligence ihmisoikeuksien suojelussa	20
3.3 Yleismaailmalliset, jakamattomat ja keskenään riippuvaiset ihmisoikeudet	21
4. NAISTEN TARINOITA	22
4.1 Raskas työtaakka ja vastuu kaikista kotitehtävistä	22
4.2 Epäluotettava lastenhoito ja ero lapsista	22
4.3 Vaikeudet lastenhoidon saannissa	24
4.4 Huonot asuinolot	25
4.5 Asumisolot huonontuvat monsuunisateiden aikana	27
4.6 Tekstiilityöläisten terveysongelmat	28
4.7 Kuukautishygienian hoitoon ei ole rahaa	29
4.8 Seksuaalinen häirintä, lähisuhdeväkivalta ja sukupuolitaudit	31
4.9 Tietoisuus seksuaali- ja lisääntymisterveydestä	32
5. VAATETUONTI BANGLADESHISTA SUOMEEN	34
5.1 Suomalaisyrietykset luottavat Business Social Compliance Initiative BSCI:iin	34
6. YRITYSTEN ALOITTEET	39
6.1 Alihankkijoiden näkemykset	41
7. YHTEISTYÖTÄ HALLINNON PUUTTEIDEN KORJAAMISEKSI	43
8. YHTEENVETO JA PÄÄTELMÄT	45
9. SUOSITUKSET	46
LIITE 1: KYSYMYKSET JA VASTAAJIEN VALINTA	48
LIITE 2: TUTKIMUSRYHMÄ	50

Esipuhe

Ennen tekstiiliteollisuuden räjähdysmäistä kasvua Bangladeshin naiset eivät juurikaan käyneet palkkatöissä kodin ulkopuolella. Tänä päivänä naiset ovat Bangladeshin merkittävimmän, miljardeja tuottavan tekstiiliteollisuuden selkäranka.

Tekstiiliteollisuus on tuonut miljoonat naiset maaseudun kylistä suuriin kaupunkeihin. Naisilla on nyt valinnanvaraa ja he voivat etsiä työtä myös kodin ulkopuolelta. Vaikka Bangladeshin naiset ovat vallankumouksen tiellä, he eivät ole onnistuneet saavuttamaan taloudellisesti tai sosiaalisesti turvattua asemaa.

Sana *vallankumous* pitää sisällään käsityksen perustavanlaatuisesta valtasuhteiden muutoksesta. Bangladeshin naiset muodostavat maailman alipalkatuimman ja työteliäimmän köyhälistön, joka ei saa tekemästään työstä elämiseen riittävää korvausta. Naisten hyväksikäyttö on keskeinen tekijä tekstiiliteollisuuden menestykselle.

Nykyään puhutaan paljon yksityissektorin merkityksestä köyhyyden poistajana. Tekstiiliteollisuuden vaikutus Bangladeshissa on tästä erinomainen esimerkki. Alueella jo 1980-luvun alusta toimineet ylikansalliset yritykset ovat laatineet ja panneet toimeen erilaisia yhteiskuntavastuuohjeistoja jo ennen muita teollisuuden sektoreita. Esimerkiksi Nike, Levi Strauss ja H&M ovat olleet, ja ovat edelleen, vastuullisuuden edelläkävijöitä. Tekstiiliteollisuus tuottaa vuosittain miljardeja dollareita, ja kasvun ennustetaan jatkuvan myös tulevaisuudessa.

On perusteltua kysyä, mitä vaikutuksia 30 vuoden menestyksekkäästä yritystoiminnasta ja vastuuohjeistoista on ollut mikro- ja makrotasoilla.

Bangladeshin vuosittainen 6–8 prosentin bruttokansantuotteen kasvu on pitkälti tekstiiliteollisuuden ansiota. Tekstiilialan volyymit kasvavat ja teknisen osaamisen taso paranee. Investointien lisääntyessä lisääntyy myös tarve rakentaa entistä suurempia ja modernimpia tehtaita, joilla voidaan

paremmin vastata kasvavaan halpojen tekstiilien tarpeeseen.

Kattavista auditointiohjelmista huolimatta naiset ompelukoneiden takana ovat jääneet usein vähemmälle tarkastelulle. Bangladeshissa toimivilla yrityksillä ei tavallisesti ole juurikaan tietoa naistyöntekijöidensä elämäntilanteesta, asumisolosta, perhekenteestä, ravitsemuksesta tai terveydentilasta. Yrityksen tieto työntekijöiden asioista katkeaa tehtaan seinään – siihen pisteeseen, jossa ahkerasta työntekijästä tulee nainen, ihminen.

Yritysten vastuuohjeistot ja -strategiat keskittyvät usein työntekijöiden oikeuksiin ihmisoikeuksien sijaan. Vaikka kahdeksan kymmenestä työntekijästä alalla on naisia, naisten oloihin ei kiinnitetä erityishuomiota. Heidän erityisiä haasteitaan ja tarpeitaan ei identifioida, eikä niihin siksi myöskään puututa. Näin menetetään monia mahdollisuuksia ja haaskataan valtavasti potentiaalia.

Tähän raporttiin on haastateltu monikansallisten yritysten alihankkijoiden palveluksessa olevia naistyöntekijöitä. He vastasivat avoimiin kysymyksiin ja kertoivat elämäntilanteestaan, toiveistaan ja unelmistaan. Lisäksi naisten haasteita selvitettiin haastattele-malla useita asiantuntijoita sekä järjestöjen ja yritysten edustajia. Osa naisten haastatteluista videoitiin ja koostettiin erilliseksi lyhytdokumentiksi.

Tutkimus tarkastelee tekstiiliteollisuuden laajempia vaikutuksia Bangladeshissa naistyöntekijöiden näkökulmasta. Tutkimustyön pohjalta koostettu raportti voidaan nähdä ihmisoikeuskatsauksena tärkeälle sektorille, jota on toistaiseksi tarkasteltu vain vähän ihmisoikeusnäkökulmasta. Raportin löydökset ovat huolestuttavia ja osoittavat vakavia köyhyyteen, terveyteen, epätasa-arvoon ja toivottomuuteen liittyviä ongelmia – suoranaista ihmisoikeusloukkauksia. Tämä epäkestävä tilanne on pitkällä aikavälillä myös taloudellisesti kannattamatonta.

Vakavien löydösten takana piilee myös valtava potentiaali parannusten tekemiseen. Naistyöntekijät luovat työllään merkittävän osan tekstiiliteollisuuden voitoista. Kun ongelmat tunnistetaan ja löydetään, niihin voidaan puuttua. Osa haasteista on monimutkaisempia kuin toiset, mutta jotkut puutteet voidaan korjata nopeastikin. Osa ratkaisuista vaatii ajatusmaailman merkittävää muutosta, uusia strategioita, yhteistyöfoorumeita ja vuoropuhelua.

Raportin sisältöosuus on jaettu neljään osioon. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan Bangladeshin tekstiiliteollisuutta ja sen naisille tuomia haasteita ja mahdollisuuksia. Toisessa osassa kuvataan yritystoiminnan ja ihmisoikeuksien suhdetta sekä laajenevaa yrittäjävastuukenttää. Kolmas osa erittelee tutkimukseen haastatettujen naisten kertomuksia heidän elämästään. Viimeisessä osassa tarkastellaan yritysten nykyisiä vastuukäytäntöjä, annetaan suosituksia toimenpiteistä ja esitetään yhteenveto raportin löydöksistä.

Viveka Risberg, johtaja, Swedwatch

Åsa Regnér, pääsihteeri, RFSU

Sonja Vartiala, toiminnanjohtaja, Finnwatch

Gunilla Hallonsten, vaikuttamistyön johtaja, Ruotsin kirkon kansainvälinen osasto

Michael Toivio, lähettiläs, Peace & Love Foundation

Tiivistelmä

Muotivaatteiden kysynnän kiihtyvä kasvu on johtanut Bangladeshin tekstiiliteollisuuden nopeaan kasvuun: liikevaihdon arvioidaan kaksinkertaistuvan vuoteen 2015 mennessä. Vuonna 2011 maan tekstiiliviennin arvo nousi 18 miljardiin euroon. Bangladesh valtaa vuosi vuodelta Kiinan markkinoita tekstiilialalla.

Bangladeshin tekstiiliteollisuuden työntekijöistä 80 prosenttia on naisia. Bangladeshin tekstiilialan naistyöntekijät tekevät pidempiä työviikkoja ja ansaitsevat vähemmän kuin kukaan muu maailmassa. He asuvat slummeissa, kärsivät aliravitsemuksesta, ovat uupuneita kohtuuttoman pitkistä työpäivistä ja joutuvat elämään erossa omista lapsistaan.

Monet naistyöntekijöistä eivät saa ammattitaitoaan vastaavaa palkkaa eikä heillä ole juuri mahdollisuuksia ylenemiseen. Seksuaalinen häirintä työmatkoilla on tavallista. Naisilla ei ole varaa ostaa kuukautissuojia, vaan he käyttävät vanhoista vaatteista revittyjä kangaspaloja, jotka puutteellisen pesun ja kuivauksen seurauksena aiheuttavat tauteja. Patriarkaalinen yhteiskunta, syrjintä ja seksuaalinen häirintä sekä väkivallan pelko estävät naisia osallistumasta ammattiyhdistysten toimintaan.

Tämä tutkimus keskittyy tarkastelemaan alhaisten palkkojen ja pitkien työpäivien vaikutusta naistyöntekijöiden elämään. Löydökset perustuvat taustatutkimukseen ja 30 naistyöntekijän kvalitatiiviseen haastatteluun. Haastatellut naistyöntekijät valmistavat vaatteita eurooppalaisille ja yhdysvaltalaisille vaatealan suuryrityksille. Haastattelut todistavat useista ihmisoikeusloukkauksista.

Tutkimuksen keskeiset löydökset ovat:

1. Heikko taloudellinen tilanne

Naistyöntekijöiden palkka ei riitä elämiseen.

2. Huonot asuinolot

Slummeissa sijaitsevilla pienissä huoneissa asuu useita ihmisiä tai perheitä. Perheet

jakavat keskenään saman keittiön ja WC:n. Alueella on pulaa puhtaasta vedestä ja sanitatio on heikkoa. Pitkätkin sähkökatkot ovat yleisiä. Naiset joutuvat käyttämään ison osan ajastaan jonottaessaan pesu- ja keittopaikoille.

3. Heikko terveys

Monet naiset kärsivät uupumuksesta, aliravitsemuksesta, vatsakivuista, kuumeesta, seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvistä sairauksista ja virtsatien tulehduksista.

4. Turvattomuus ja seksuaalinen häirintä

Naiset kohtaavat seksuaalista häirintää ja väkivaltaa omalla asuinalueellaan ja työmatkoilla.

5. Ero lapsista

Lasten päivähoidon puute pitkien työpäivien aikana estää osaa naisista asumasta lastensa kanssa. Ero lapsista aiheuttaa naisille stressiä ja pelkoja ja rikkoo lasten oikeutta vanhempien huolenpitoon ja kasvatukseen.

Vakavista ongelmista huolimatta raportissa haastatellut naiset ovat ylpeitä työstään ja haluavat jatkaa uraa tekstiiliteollisuudessa. Raportin löydösten mukaan mahdollisuus naisten vallankumoukseen ja voimaantumisen lisäämiseen menetetään rikkomalla heidän oikeuksiaan. Samalla yritykset ja niiden alihankkijat menettävät ison osan työntekijöiden potentiaalista ja tuottavuudesta.

Raportin näkökulma yritysten ja ihmisoikeuksien välisestä suhteesta pohjautuu YK:n keväällä 2011 vahvistamiin yritysten toimintaa ohjaaviin periaatteisiin ihmisoikeuksien ja yritystoiminnan suhteesta (UN Guiding Principles For Business And Human Rights) sekä päivitettyyn OECD:n yritysvastuohjeistoon (OECD Guidelines for Multinational Enterprises).

1. Tutkimuksen metodologia

1.1 Otos

Tutkimuksessa esitetyt tiedot on kerätty vuosien 2011–2012 aikana kenttä- ja desk-tutkimuksen avulla. Ensisijaisena lähteenä kvalitatiivisessa haastattelututkimuksessa on haastateltu 30 Bangladeshin tekstiiliteollisuuden naistyöntekijää maaliskuu–kesäkuussa 2011. Kaikista 30 haastattelusta 13 suoritettiin tehtaiden ulkopuolella naisten kotona Uttaran, Mirpurin, Mughdan, Malibaghin ja Savarin alueilla suur-Dhakassa. Loput 17 haastattelua suoritettiin tehtaiden tiloissa. Haastatellut naiset työskentelivät tehtaissa, jotka tuottavat vaatteita monikansallisille yrityksille kuten H&M:lle, Zaralle, Tescolle ja Wal Martille.

Haastattelut tehtiin yhteistyössä Swedwatchin ja bangladeshilaisen Population Services and Training Center PSTC:n tutkijoiden kanssa. PTSC on ruotsalaisen seksuaalikasvatusjärjestö RFSU:n bangladeshilainen järjestökumppani. Lisäksi tutkimustyössä avusti Swedwatchin toimeksiantama paikallinen projektikoordinaattori, jonka tehtävänä oli varmistaa haastattelujen laatu ja haastateltavien työntekijöiden turvallisuus. Useat paikalliset asiantuntijat auttoivat tutkimuksen käytännön asioissa kuten liikkumisessa Dhakan epävirallisilla asuinalueilla, slummeissa¹, ja naisten kontaktoinnissa. Luottamuksellisuussyistä näiden henkilöiden nimiä ei mainita raportissa.

Tutkimuksen yhteydessä suoritettua tehdasvierailua sekä yritysten ja järjestöjen haastattelut on tehty sekä Ruotsissa että Bangladeshissa. Suomessa toimivia yrityksiä koskeva katsaus on koostettu Finnwatchin toteuttamalla sähköpostikyselyllä ja puhelinhaastatteluilla. Täydentävää tietoa Bangladeshissa toimivista ammattiliitoista, tehtaista ja ostajista on lisäksi kerätty huhtikuussa 2012 tehdyllä Bangladeshiin suunnatulla kenttäretkellä.

Lisätietoa tutkimuksen metodologiasta ja käytetyistä kyselykaavakkeista löytyy liitteestä 1.

¹ Lisätietoa slummeista: UN-HABITAT, Sustainable Urbanization: local action for urban poverty reduction, emphasis on finance and planning, *What are slums and why do they exist?*, 2007.

1.2 Raporttia täydentävä video- ja kuvamateriaali

Kenttätutkimuksen aikana maaliskuu–kesäkuussa 2011 materiaalia kerättiin myös valokuvien ja videokuvan muodossa. Swedwatchin toimeksiantama video- ja valokuvaaja Amy Johansson tuotti lyhytelokuvan yhteistyössä kenttätutkimuksessa avustaneen koordinaattorin kanssa. Kuvamateriaalin avulla tutkimukseen on saatu ainutlaatuinen katsaus naisten elämään slummissa ja se on syventänyt tutkimuksen kvalitatiivista näkökulmaa. Video- ja kuvamateriaalin tallentaminen on tehty RFSU:n tuella. Video on ladattavissa Finnwatchin ja Swedwatchin verkkosivuilla.

1.3 Tutkimuksen haasteet

Naistyöntekijöiden lähestyminen osoittautui hankalaksi tehtäväksi. Aluksi paikallinen järjestö, joka palkattiin tekemään Swedwatchille naisten kotona tehtäviä haastatteluja, vetäytyi tehtävästä saatuaan uhkauksia ja jouduttuaan viranomaisen painostuksen kohteeksi. Asuinalueilla liikkuminen ja kyselyiden tekeminen on Bangladeshissa arveluttavaa jopa hyvämaineiselle järjestölle. Haastatteluja tekemään palkatulla järjestöllä oli asiakkaita myös yrityspuolella, ja se järjesti koulutuksia tehtaisiin. Vaikka Swedwatchin toimeksianto liittyi työntekijöiden elinolosuhteisiin tehtaiden ulkopuolella, järjestö katsoi, että sen tuli pyytää lupa tutkimukseen yrityksiltä. Yritykset kielsivät järjestön osallistumisen Swedwatchin hankkeeseen. Muutamaa viikkoa myöhemmin Bangladeshin kansallinen turvallisuuspalvelu National Security Intelligence (NSI) ja sen erityisosasto Special Branch (SB) vierailivat järjestön toimistolla ja pidättivät väliaikaisesti muutamia tutkijoita kuulusteluja varten. Lopulta Swedwatch sai tutkimuksen tekoon apua muutamilta paikallisilta oppailta ja vapaaehtoisilta. Ilman heidän rohkeuttaan ja sitoutuneisuuttaan naistyöntekijöiden elinolojen parantamiseen tätä tutkimusta ei olisi voitu tehdä.

Päästäkseen sisään tehtaisiin Swedwatch pyysi apua H&M:ltä. Swedwatchin johtaja Viveka Risberg on työskennellyt aikaisemmin H&M:n vastuullisuusjohtajana Bangladeshissa vuosina 2006–2009. H&M kontaktoi muutamia toimittajiaan ja sai nämä päästämään tutkijat tehtaille. Babylon Garmentsin tehdas otti Swedwatchin tutkijat vastaan useita kertoja ja antoi luvan videon kuvaamiseen tiloissaan.

Paikallista kieltä puhuvan tutkimuskoordinaattorin palkkaaminen oli keskeinen tekijä tutkimuksen laadun ja oikean metodologian varmistamisessa. Koulutuksen puutteesta ja tietoisuuden alhaisesta tasosta johtuen naiset eivät haastatteluissa aina osanneet kuvailla ongelmiaan lääketieteellisin termein. Paikallisen koordinaattorin lisäksi naisten haastatteluissa antamat tiedot sairauksistaan tarkastettiin myös lääkäreillä, jotka tekivät parhaansa ilmaistaakseen oireet lääketieteen sanastolla.

Tutkimuksen tekemisessä haasteena oli myös tiukka aikataulu. Kenttätutkimus vei runsaasti aikaa, sillä tekstiilitehtaissa työskentelevillä naisilla oli tavallisesti vain yksi vapaapäivä viikossa, ja tuolloin heillä oli kiire tehdä kotitaloustöitä. Lisäksi naisten pienet, usein monen ihmisen kanssa jakamat asunnot antoivat vain vähän tilaa yksityisyydelle. Jotkut olivat myös haluttomia vastaamaan turvallisuuteen ja häirintään liittyvään kahteen kyselyssä olleeseen kysymykseen.

Tutkimuksen asiantuntijatarkastukset ovat tehneet Aasian aluekoordinaattori Johan Stellasson RFSU:sta, ihmisoikeuksiin erikoistunut lakimies Hanna Gerdes Swedish Foundation for Human Rights -säätiöstä, Radu Mares Raoul Wallenbergin ihmisoikeusinstituutista sekä pääsihteeri ja aktivisti Nazma Akter Awaj-säätiöstä Bangladeshista.

2. Taustaa

2.1 ”Bangladeshin ihme”

Bangladesh on edistynyt nopeasti useiden YK:n vuosituhattavoitteiden täyttämässä ja saavuttanut merkittäviä parannuksia muun muassa ensimmäisen asteen koulutuksen lisäämisessä sekä sukupuolisen syrjinnän vähentämisessä ensimmäisen ja toisen asteen koulutuksessa. Alle viisivuotiaiden lasten kuolleisuus on vähentynyt puoleen vuodesta 1990. Kaikista 52 alatavoitteesta Bangladesh on saavuttamassa 19. Alatavoitteista 14 vaatii erityistoimia.²

Bangladeshin taistelua äärimmäistä köyhyyttä vastaan kuvataan usein menestystarina. ”Bangladeshin ihmeestä” on puhunut muun muassa kansainvälisen terveyden professori Hans Rosling Tukholman Karoliinista instituutista.³ Kolme vuosikymmentä sitten bangladeshilainen nainen synnytti keskimäärin seitsemän lasta; tänä päivänä luku on alle kolme. Lapsikuolleisuus on laskenut 25 prosentista noin seitsemään prosenttiin. Perhesuunnittelun yleistymisen on parantanut naisten terveyttä ja vähentänyt äitiyskuolleisuutta.⁴

Ihmeestä huolimatta yli puolet Bangladeshin väestöstä elää silti alle 1,25 dollarilla per päivä.⁵ Maan inflaatio on korkea ja nouseva ruoan hinta vaikeuttaa pyrkimyksiä köyhyyden vähentämiseen. Esimerkiksi riisi kallistui 19 prosenttia ja vehnä 45 prosenttia heinä-joulukuussa 2010.⁶ YK:n kehitysjärjestön UNDP:n 169 maata kattavalla inhimillisen kehityksen indeksillä mitattuna Bangladesh sijoittui vuonna 2011 sijalle 146.

Taulukko 1. Suurimmat vaatteiden viejamaat, 2010.

Viejämaat	Viennin arvo miljardeina euroina	Osuus koko maailman tekstiiviennistä (%)
Kiina	130	36,9
EU-alue	99	28,1
Bangladesh	16	4,5
Turkki	13	3,6
Intia	11	3,2

Lähde: World Trade Statistics 2011. World Trade Organization

Bangladeshin suurin tulevaisuuden haaste on kuitenkin maan tiheä väkiluku ja nopea kaupungistuminen. Vuosittain maaseudulta muuttaa pääkaupunki Dhakaan puoli miljoonaa ihmistä. Valtaosa muuttajista on tekstiiliteollisuuden palvelukseen tulevia naisia⁷, jotka kuuluvat kaupungin köyhälistöön⁸.

2.2 Tekstiiliteollisuus – Bangladeshin talouden selkäranka

Bangladeshin valmisvaateteollisuus kehittyi 1970-luvun lopulla ja muodostui maan talouden selkärangaksi. Vuonna 2012 Bangladesh on maailman kolmanneksi suurin vaatteiden tuottaja, ja sen viennin odotetaan yhä kasvavan.⁹ Konsulttitoimisto McKinsey arvioi Bangladeshin tekstiilimarkkinoiden kaksinkertaistuvan vuoteen 2015 ja kolminkertaistuvan vuoteen 2020 mennessä¹⁰. Ennuste perustuu arvioon Kiinan menettämistä markkinoista. McKinseyn mukaan Kiinan vetovoiman

2 United Nations, *The Millennium Development Goals work! Brief examples of country progress*, n.d. <http://www.un.org/en/mdg/summit2010/successstories.shtml> (28 February 2012)

United Nations Development Programme, *Bangladesh: MDGs and Bangladesh*, n.d. <http://www.undp.org.bd/mdgs.php> (viitattu 28.2.2012)

3 Gapminder. *Bangladesh Miracle*.

<http://www.gapminder.org/videos/gapcasts/gapcast-5-bangladesh-miracle/> (viitattu 4.4.2012)

4 Ibid.

5 UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/bangladesh_bangladesh_statistics.html#92 ; Bangladesh Economic Update, April 2011. The World Bank. Permanent URL: <http://go.worldbank.org/RE2CP032X0>

6 Ibid

7 International Labor Organization, Asia-Pacific Industrial Relations Network, *Garment women still struggle with payscale and life in Bangladesh*, n.d. <http://ap-irnet.ilobkk.or.th/news/garment-women-still-struggle-with-payscale-and-life-in-bangladesh> (viitattu 9.8.2011)

8 World Bank. *Dhaka: Improving Living Conditions for the Urban Poor*. Bangladesh Development Series Paper No. 17. The World Bank Office, Dhaka 2007

9 A. Berg. S. Hedrich. S. Kempf. T. Tochtermann. *Bangladesh's ready-made garments landscape: The challenge of growth 2011*, McKinsey & Company. Inc.

10 Ibid

hiipuminen johtuu palkkatason noususta, heikentyneestä työvoiman saatavuudesta sekä tuotantokapasiteetin rajallisuudesta.¹¹

Vuonna 2011 valmisvaateteollisuus vastasi noin 13 prosentista Bangladeshin bruttokansantuotteesta ja 80 prosentista viennistä. Samana vuonna viennin arvo nousi 17,9 miljardiin dollariin.¹² Neulottuja vaatteita vietiin 8,4 miljardin ja kudottuja 9,5 miljardin dollarin edestä.¹³ Kaikkiaan Bangladeshin vaateteollisuudessa työskentelee 3,6 miljoonaa työntekijää, joista 80 prosenttia on naisia.¹⁴

2.3 Palkat

Bangladeshin palkat ovat maailman alhaimpien joukossa.¹⁵ Kilo lihaa maksaa puolet tekstiilityöläisen viikon palkasta.¹⁶ Taloudellisten rajoitusten takia naisten mahdollisuus ottaa osaa ”Bangladeshin ihmeeseen” onkin vaikeutunut.

Viimeisten 17 vuoden aikana Bangladeshin tekstiilityöntekijöiden minimipalkkaa on nostettu kolme kertaa. Vuonna 1994 minimipalkka asetettiin 930 takaan kuukaudessa. Vuonna 2006, laajojen työntekijöiden mielenosoitusten jälkeen, Bangladeshin hallitus perusti minimipalkkoja ohjaavan neuvottelukunnan, johon kutsuttiin mukaan yritysten ja palkansaajien edustajia. Neuvottelukunta

BGMEA ja BKMEA

Bangladeshin tekstiilituottajien ja -vientiyhtyritysten järjestö (Bangladesh Garment Manufacturers and Exporters Association) BGMEA on 5 150 yrityksen muodostama etujärjestö, jota johtaa 27 jäsenestä koostuva johtokunta. Järjestö ajaa jäsenistönsä etuja ja tekee vaikuttamistyötä yrityssektorivetoisen talouskasvun edistämiseksi. BGMEA:n yhteydet Bangladeshin hallintoon ovat tiiviit ja esimerkiksi vuoden 2008 vaaleissa Bangladeshin parlamenttiin valittiin kaksi BGMEA:n entistä johtajaa. BGMEA:n vaatimuksesta Bangladeshiin perustettiin vuonna 2010 erityiset tekstiiliteollisuusalueisiin keskittyneet poliisijoukot. Ammattiliitot ja kansalliset järjestöt vastustivat hanketta, ja ne katsoivat poliisin keskittyvän vain tehtaiden omistajien intressien turvaamiseen työntekijöiden oikeuksien suojelemisen sijaan.

Bangladeshin neuletuottajien ja -vientiyhtyritysten järjestö (Bangladesh Knitwear Manufacturers & Exporters Association), BKMEA:lla on 1 758 yritysjäsentä. Myös BKMEA :ta johtaa 27 jäsenestä koostuva johtokunta ja se tekee läheistä yhteistyötä BGMEA:n kanssa.

Lisätietoa: www.bgmea.com, www.bkmea.com

11 Ibid

12 Bangladesh Knitwear Manufacturers & Exporters Association (BKMEA). *Facts & Figures of Knitwear Sector*. Statistics for the fiscal year, 2010–2011. Data from state-owned Export Promotion Bureau/EPB. http://www.bkmea.com/facts_figures.php (viitattu 4.4.2012)

13 Ibid

14 Bangladesh Garment Manufacturers and Exporters Association (BGMEA) *BGMEA at a glance*. Table 1: Growth of the industry and Employment. <http://www.bgmea.com.bd/home/pages/aboutus> (viitattu 4.4.2012)

15 International Federation of Chemical, Energy, Mine and General Workers' Unions, *Bangladesh Garment Workers Protest Low Wage Increases, Continued Repression*, n.d. <http://www.icem.org/en/78-ICEM-InBrief/3953-Bangladesh-Garment-Workers-Protest-Low-Wage-Increases-Continued-Repression> (viitattu 21.2.2012)

16 Hovland Steindal E, *Mye arbeid sma marginer – en undersøkelse om tekstilarbeideres kjøpekraft*. The Future in our hands 2010.

nosti minimipalkan 1 662,5 takaan (noin 15 euroon) lokakuussa 2006.¹⁷

Kolme ja puoli vuotta myöhemmin, jälleen mittavien työntekijöiden mielenosoitusten seurauksena, neuvottelukunta harkitsi kausittaisen minimipalkan nostamista 3 000 takaan (noin 27 euroon).¹⁸ Ammattiyhdistysliike ja muut osapuolet, kuten vastuuverkosto Ethical Trading Initiative ETI¹⁹ vaativat minimipalkan nostoa 5 000 takaan²⁰.

Minimipalkkaneuvottelujen aikana vuonna 2010 Bangladeshin pääministeri Sheikh Hasina vetosi teollisuuteen ja totesi, ettei työntekijöillä ole mahdollista elää nykyisillä palkoilla. Ministeri uskoi neuvottelujen tuottavan tyydyttävän tuloksen palkkojen nostosta.²¹ Faruque Hassan, silloinen Bangladeshin tekstiiliteollisuuden etujärjestön BGMEA:n johtaja, katsoi kuitenkin Bangladeshin olevan epäoikeudenmukainen ja jopa pahantahtoinen palkkojen suhteen. Hassanin mukaan Bangladeshin kilpailijat muun muassa Kam-bodzassa ja Vietnamsissa maksoivat samankaltaisia palkkoja, ja palkkojen nosto olisi vaarantanut koko maan teollisuuden.²²

Heinäkuussa 2010 Bangladesh ilmoitti nostavansa minimipalkan 3 000 takaan. Päätös uudesta minimipalkasta ei riittänyt tyydyttämään työntekijöiden odotuksia ja protestit jatkuivat. Ammattiliitot ja työntekijät katsoivat, ettei korotettukaan minimipalkka riittänyt kattamaan kasvavan inflaation nostamia elinkustannuksia. Työntekijöiden protestit tyrehdytettiin väkivallalla. Ay-liikkeen maailmanjärjestön ITUCin mukaan kuusi työntekijää kuoli ja lähes 600 haavoittui mielenosoituksissa.²³

Amnesty International vaati vuoden 2011 raportissaan Bangladeshin viranomaisia

lopettamaan poliisivoimien suorittamat mielivaltaiset teloitukset. Bangladeshin nopean toiminnan joukkoja (Rapid Action Battalion, RAB) on syytetty väkivaltaisista, satoja kuolonuhreja vaatineista yhteenotoista tekstiilityöntekijöiden kanssa.²⁴

Vuonna 2012 julkaistussa vuosiraportissaan ihmisoikeusjärjestö Human Rights Watch esitti huolensa Bangladeshin hallituksen kiristyneestä suhtautumisesta kansalaisyhteiskuntaa kohtaan. Ammattiliittojen johtajia on asetettu syytteeseen, järjestöiltä on estetty ulkomaisen rahoituksen vastaanottaminen ja uudella lakialoitteella pyritään rajoittamaan lehdistön vapautta.²⁵

Huhtikuussa 2012 bangladeshilainen ammattiliittojohtaja Aminul Islamin löydettiin murhattuna. Islam toimi Bangladesh Center for Worker Solidarity -järjestössä, joka vaatii työntekijöille korkeampia palkkoja ja parempia työoloja. Järjestö oli muun muassa mukana järjestämässä vuoden 2010 työntekijäprotesteja. Islamin murhasta ja sitä edeltäneestä kidutuksesta on epäilty Bangladeshin poliisia. Tekstiiliteollisuuden etujärjestö BGMEA on vaatinut Islamin kuoleman tutkintaa. Myös ammattiliitot ovat peräänkuuluttaneet rikoksen tutkintaa sekä vaatineet monikansallisia yrityksiä painostamaan Bangladeshin viranomaisia syyllisten kiinni saamiseksi.²⁶

Vaikka levottomuudet ja väkivaltaisuuDET Bangladeshin teollisuusalueilla Dhakassa ja Chittagongissa jatkuvat ja aiheuttavat tulomenetyksiä tehtaille ja ostajille, Bangladesh ei ole ollut halukas vastaamaan työntekijöiden vaatimuksiin.²⁷ Minimipalkkojen nostamiseen liittyvää keskustelua saattaa entisestään

17 Exchange rate according to OANDAS's exchange rate March 19, 2012

18 Ibid

19 ETI on yritysten, ammattiliittojen ja järjestöjen muodostama vastuuverkosto, ks. www.ethicaltrade.org

20 ITGLWF, Bangladesh Unions Demand Measures to Supplement the Newly-Increased Minimum Wage, tiedote 5.8.2010

21 The Sunday Morning Herald, Crunch time for Bangladesh garment firms, 25.7.2010

22 Ibid

23 ITUC, Annual Survey of Violations of Trade Union Rights 2011

24 Amnesty International, *Annual Report 2011*

25 Human Rights Watch, *World Report 2012*

26 The New York Times, <http://www.nytimes.com/2012/04/10/world/asia/bangladeshi-labor-organizer-is-found-killed.html> (viitattu 23.4.2012)

27 D. Miller, D. *Towards Sustainable Labour Costing in the Global Apparel Industry: Some evidence from UK Fashion Retail*. Action Aid 2010.

Action Aid. *Stitched Up, ASDA: poverty guaranteed. Why Asda should pay women clothing workers a living wage*. 2010

E. Hovland Steindal E, *Mye arbeid sma marginer – en undersøkelse om tekstilarbeideres kjøpekraft*. The Future in our hands 2010.

C. Riddselius. *Har modet modet att höja löner-na?* Fair Trade Center/ Clean Clothes Campaign 2011.

hankaloittaa EU:n ja Intian välille parhaillaan neuvoteltava vapaakauppasopimus, joka tulee kiristämään tekstiilialan kilpailua Intian ja Bangladeshin välillä²⁸.

Osa kansainvälisistä yrityksistä on yrittänyt vaikuttaa Bangladeshin hallitukseen, jotta se tarkistaisi maan minimipalkkatason vuosittain. 12 kansainvälistä tekstiilialan yritystä lähetti vuonna 2010 yhteisen palkkatason nostoa ja vuosittaista palkkojen tarkistusta koskevan kirjeen Bangladeshin hallitukselle. Kirjeen seurauksena ruotsalaisen H&M:n toimitusjohtaja Karl Johan Persson lähetti myös henkilökohtaisen kirjeen Bangladeshin pääministerille. Hallitus ei kuitenkaan vastannut kirjeisiin.²⁹ BGMEA:n johtajan Shaiful Islamin mukaan yritysten olisi syytä katsoa peiliin, sillä ne vaativat koko ajan lisää, mutta haluavat maksaa aina vähemmän³⁰.

Palkkojen nostaminen on osoittautunut erityisen vaikeaksi siksi, että alhaiset palkkakustannukset on Bangladeshissa nähty keskeisenä investointeja houkuttelevana tekijänä. Tekstiiliteollisuuden etujärjestöjen BGMEA:n ja BKMEA:n haluttomuutta nostaa minimipalkkoja on pyritty korvaamaan erilaisilla palkan lisäksi maksettavilla bonuksilla, tuilla ja ylityökorvauksilla.

Useat vaateteollisuutta tutkineet akateemiset tutkimukset osoittavat, että kehittyvässä maassa valmistetun vaatteiden työntekijäkustannukset vastaavat tavallisesti noin 1–3 prosenttia tuotteen hinnasta. On myös yleisesti tiedossa, että työntekijäkustannusten merkittäväkään nosto ei vaikuta suuresti valmiin tuotteen jälleenmyyntihintaan.³¹

Kysymys ei siis ole siitä, tulisiko minimipalkkaa nostaa, vaan siitä, milloin se tehdään ja

mille tasolle. Tärkeää on myös palkkoja koskevan lain toimeenpano. Lakia uudistettaessa tulisi varmistaa riittävä valvonta, jotta minimipalkkasääntöä noudatetaan. Vaikka useat järjestöt ja yritykset ovat esittäneet erilaisia laskelmia riittävästä minimipalkasta, uudistusta Bangladeshin minimipalkkoihin ei ole vielä näköpiirissä.

2.4 Elämiseen riittävä palkka

Elämiseen riittävä palkka, *living wage*, kattaa kohtuullisen elintason kustannukset.³² Sekä yritykset että järjestöt ovat yhtä mieltä siitä, että Bangladeshin nykyinen minimipalkka (3 000 takaa) ei riitä elämiseen. Näkemykset kohtuullisista kuukausittaisista menoista ja kohtuullisista elinoloista kuitenkin poikkeavat.

Tekstiiliteollisuuden keskittymät sijaitsevat suurten kaupunkien Dhakan ja Chittagongin lähistöllä ja ovat siksi huomattavasti Bangladeshin maaseutua kalliimpia asuinpaikkoja. Tekstiiliteollisuuden työntekijöiden ostovoima riippuukin paljon siitä, missä he asuvat.

Organisaatio/yritys	Arvio elämiseen riittävästä palkasta
Asia Floor Wage ³³	12 248 takaa
The Arcadia Group ³⁴	5 333 takaa
War on Want ³⁵	8 896 takaa

Swedwatchin jäsenjärjestö Fair Trade Center tutki vuonna 2011 yhdeksän ruotsalaisen yrityksen strategioita oikean palkkatason määrittämiseksi. Tutkimuksen loppuraportissa kävi ilmi, että ostajat pitivät tärkeänä yhteistyön merkitystä parempien palkkojen vaatimisessa. Esimerkkeiksi hyvistä foorumeista

28 The Daily Star, EU-India free trade to hurt Bangladesh exports, <http://www.thedailystar.net/newDesign/news-details.php?nid=230460> (viitattu 23.4.2012)

29 Maritha Lorentzon, yritys vastuukoordinaattori, H&M, sähköposti Swedwatchille 29.3.2012

30 Shaiful Islam, BGMEA, haastattelu 4.4.2012

31 Hussain, Z, Financing Living Wage in Bangladesh's Garment Industry, 8.3.2010, End Poverty in South Asia: Promoting Dialogue on Development in South Asia, World Bank Blogs, <http://blogs.worldbank.org/endpovertyinsouthasia/financing-living-wage-bangladesh%E2%80%99s-garment-industry> (viitattu 17.4.2012)

32 The Fair Labor Association Wage Fairness: It's not just about the money. 9.3.2011

33 Calculation of minimum living wage that guarantees workers receive enough to meet basic needs for themselves and their families in Bangladesh 2011–2012. 1.5.2011, The Asia Floor Wage.

34 Labour Behind the Labour. Company Profiles. Company profile Arcadia group. <http://www.labourbehindthelabel.org/news/item/893-lcuf-arcadia> (viitattu: 3.4.2012)

35 K. Alam. L. Blanch, A. Smith. Stitched up. Women workers in the Bangladeshi garment sector. War on Want, 2011. War on Want. UK clothes stores exploit women. Tiedote 16.7.2011.

yritykset mainitsivat vastuuverkostot kuten Business Social Compliance Initiative (BSCI), Fair Labour Association, Fair Wage Network, Fair Wear Foundation ja Ethical Trading Initiative (ETI).³⁶

Kiinnitettäessä huomiota tehtaiden maksamiin palkkoihin on tärkeää huomioida myös palkkalainsäädännön kunnollinen toimeenpano. Fair Wage Networkin perustajan ja ILO:n palkkakysymysten erityisasiantuntijan Professori Daniel Vaughan-Whiteheadin mukaan erilaiset auditoinnit ovat tärkeitä tarkasteltaessa työntekijöille maksettavan palkan suuruutta.³⁷

Omassa tutkimuksessaan Vaughan-Whitehead on arvioinut 100 toimittajan palkanmaksua Aasiassa ja vertaillut palkkausta Bangladeshin, Kiinan, Vietnamin, Intian ja Turkin välillä.³⁸ Osana Fair Labor Associationin auditointeja kerätyt tiedot osoittivat, että väärennetyt palkkakirjanpidot olivat erittäin yleisiä Bangladeshissa. Kaksoiskirjanpito, jossa erillistä kirjanpitoa pidetään viranomaisia ja auditointia varten, löytyi kaikista tutkituista bangladeshilaisista yrityksistä. Kaksoiskirjanpidon tarkoituksena oli hämärtää todellisten palkkojen suuruutta, liiallisia ylityksiä tai muita puutteita työehdoissa.

Tutkimus osoitti, että Bangladeshissa teetettiin eniten työtunteja, keskimäärin 76 tuntia viikossa. Bangladeshissa, Kiinassa, Intiassa ja Pakistanissa ylityksiä maksetut korvaukset olivat usein liian alaiset ja paikallisen työläinsäädännön vastaiset.³⁹ Tutkimus on tärkeä muistutus siitä, että jos elämiseen riittävä palkka saadaan sovittua, on myös välttämättömyyksiä kiinnittää huomiota lain noudattamiseen ja valvontaan.

Työaika ja ylitykset⁴⁰

Bangladeshin lain mukaan normaalin työpäivän pituus on kahdeksan tuntia ja työviikon 48 tuntia. Työviikkoa voidaan kuitenkin tarvittaessa pidentää 60 tuntiin. Tehdastyöntekijöillä on yksi vapaapäivä viikossa. Tekstiiliteollisuudessa työnantajat vaativat työntekijöitä usein tekemään 12 tunnin työpäiviä.

Laki velvoittaa maksamaan ylityksiä kaksinkertaisella palkalla. Tuotantotavoitteiden saavuttamisen vuoksi teetettyjä ylityksiä ei tehtaissa kuitenkaan tavallisesti lasketa ylityksi, eivätkä tekstiilityöntekijät aina saa riittävää korvausta pitkistä työpäivistään.

2.5 Heikko ammattiyhdistysliike

Bangladeshin ammattiyhdistysliike on pirstaloitunut ja usein sidoksissa maan poliittisiin puolueisiin. Saadakseen toimiluvan Bangladeshissa liitot tarvitsevat luvan viranomaisilta sekä 30 prosentin työntekijäedustuksen työpaikalta. Suuri osa Bangladeshin ammattiyhdistyksistä toimii Dhakassa sijaitsevan toimiston kautta, usein kansainvälisellä kehitysyhteistyörahalla ja ilman kontakteja tai aktiviteetteja itse tehtaissa.⁴¹

Bangladeshin tekstiiliteollisuudesta löytyy muutamia itsenäisiä ammattiliittoja, joilla on vaikutusvaltaa tehtaiden johtoon ja Bangladeshin hallitukseen. Suurimmassa osassa tehtaista ei kuitenkaan ole lainkaan ammattiliittoja. Ammattiliittoihin kuuluvien työntekijöiden määrä on Bangladeshissa erittäin pieni, alle kolme prosenttia koko työväestöstä. Järjestäytymisaste on suunnilleen sama kuin

36 Riddeli C, "Do the fashion industry have the courage to raise the wages?", 2011

37 H&M, H&M joins the Fair Wage Network Initiative to promote better wage practices in global supply chains, Tiedote 1.9.2011

38 D. Vaughan-Whitehead. "How 'fair' are wage practices along the supply chain? Global assessment in 2010–11." ILO:n Better Work -konferenssin taustapaperi, lokakuu 2011.

39 Ibid

40 Ibid, U.S. Department of State. Bureau of Democracy. 2010 Human Rights Report: Bangladesh. 8.4.2011; Bangladeshin työ- ja elinkeinoministeriö. Työlainsäädäntö 2006.

41 LO-TCO Secretariat – International Trade Union Development Cooperation. Trade unions in the world – The political, social and trade union situation in 135 countries, Bangladesh, n.d. <http://www.lotcobistand.org/bangladesh> (viitattu: 8.2.2012)

Pakistanissa, mutta selkeästi alhaisempi kuin naapurimaissa Intiassa ja Nepalissa.⁴²

Naisten osallistuminen ammattiliittojen toimintaan on Bangladeshissa merkittävästi alhaisempaa kuin miesten. Tähän on useita syitä: ammattiliittojen kokousajat ja -paikat eivät sovi yhteen naistyöntekijöiden pitkien työpäivien kanssa, liittojen johdossa on paljon patriarkaalisia asenteita, naiset pelkäävät menettävänsä ay-aktiivisuuden vuoksi työnsä ja sitä kautta perheensä toimeentulon, ja myös kotona vastustetaan naisten osallistumista työn ja kodin ulkopuolisiin aktiviteetteihin.⁴³ Ammattiliittojen aktiivien pidätykset ja väkivaltaiset yhteenotot poliisin ja mielenosoittajien kesken ovat lisäsyitä olla liittymättä liittoihin (lisää tästä kappaleessa 2.3).⁴⁴ Myös tietämättömyys työntekijöiden oikeuksista on keskeinen tekijä.⁴⁵

Vaikka järjestäytymiseen liittyviä ongelmia on Bangladeshissa paljon, naisten oikeuksiin keskittyneiden liittojen ja järjestöjen määrä ja merkitys on kasvussa. Erilaisia naistyöntekijöiden terveyteen ja oikeuksiin keskittyviä projekteja koordinoivat muun muassa Awaj-säätiö, Bangladesh Legal Aid and Services Trust (BLAST), Karmojibi Nari sekä ihmisoikeusjärjestö Ain O-Shalish Kendra (ASK).⁴⁶ Vuosina 2009–2011 myös Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus SASK toteutti Bangladeshissa hankkeen, jonka tavoitteena oli vahvistaa tekstiilialan liittojen kapasiteettia toimia Dhakan Keranigonjin slummin alueella. Hankkeen keskiössä oli muun muassa terveysasema, joka palvelee kaikkiaan 30 000 työntekijää.

2.6 Erot naisten ja miesten palkkauksessa

Bangladeshissa ei ole virallista tilastoa tekstiiliteollisuuden naisten palkoista, mutta erilaiset tutkimukset osoittavat, että tuloerot naisten ja miesten välillä ovat suuret.⁴⁷ Naistyöntekijöiden palkka on tavallisesti 25 prosenttia alhaisempi kuin miesten, myös silloin kun he tekevät samaa työtä.⁴⁸ Tämä on linjassa koko Bangladeshin palkkauksen kanssa. Naisten tuntipalkka kaikilla aloilla on keskimäärin 23 prosenttia pienempi kuin miesten.⁴⁹

Bangladeshilaisen naisten oikeuksiin keskittyneen Awaj-säätiön mukaan naisten ja miesten palkkaerot johtuvat muun muassa naisten alhaisemmasta koulutuksesta ja tehtaiden patriarkaalista valtarakenteista, jotka heikentävät naisten mahdollisuuksia neuvotella kollektiivisesti palkoista.⁵⁰

Tätä tutkimusta varten haastateltujen naisten kuukausiansiot ylityökorvauksineen olivat keskimäärin 4 250 takaa (noin 40 euroa). Palkat vaihtelivat 2 270 ja 6 000 takan välillä. Viisi haastatelluista naisista kertoi saavansa olla mukana päättämässä palkkatulojensa käytöstä. Loput heistä luovuttavat palkkansa suoraan aviomiehelleen, isälleen, veljelleen, tädilleen tai vanhemmilleen.

2.7 Näkökulmia naisten voimaantumiseen

Lontoon yliopiston kehitysmaatutkimuksen professori Naila Kabeer on tutkinut kotitalouksien, yhteisöjen ja talouden vuorovaikutusta. Kabeer määrittelee voimaantumisen mahdollisuudeksi tehdä valintoja, jotka tuovat mukanaan myös mahdollisuuden muutokseen. Voimaantumista ehkäisevät rakenteet

42 Ibid.

43 Bangladesh Institute of Labour Studies, Women's participation in trade unions in Bangladesh: Status, barriers and overcoming strategies, ILO 2009

44 International Trade Union Confederation, *Annual Survey Bangladesh 2011*, <http://survey.ituc-csi.org/Bangladesh.html>

45 Nazma Akter, Awaj Foundation, sähköposti Swed-watchille 3.4.2012

46 <http://karmojibinari.org.bd>, <http://www.askbd.org/web/>, <http://www.blast.org.bd/index>

47 Rahman. M, Bhattacharya. D, Moazzem. K, Shahrin.A. "Gender and Trade Liberalization in Bangladesh: The Case of the Ready Made Garments". USAID Bangladesh. 2007, s. 42

48 USAID, Thematic Brief, Gender and the garment and Textile Industry – evidence from Bangladesh and the Dominican Republic, s. 5, 2008

49 Kapsos S, The Gender Wage Gap in Bangladesh, ILO Asia-Pacific Working Paper Series, 2008

50 Nazma Akter, Awaj Foundation, 3.4.2012

estävät yksilöltä mahdollisuuden valintoihin.⁵¹ Ihmisen mahdollisuudet tehdä valintoja liittyvät Kabeerin mukaan kolmeen vuorovaikutussuhteen ulottuvuuteen:

Resurssit: aineelliset resurssit kuten palkka tai viljelysmaa sekä sosiaaliset taidot ja tiedot

Edunvalvonta: kollektiivinen ja yksilötason edunvalvonta kuten neuvottelu, lakko tai mielenosoitus

Saavutukset: onnistuneet tai epäonnistuneet yritykset saavuttaa muutos

Kabeerin mukaan Bangladeshin naistyöntekijöiden voimaantumisen tapahtunut kehitystä verrattuna vuoteen 1987, jolloin hän aloitti tutkimuksensa. Naisten tietoisuus oikeuksistaan on lisääntynyt, ammattiyhdistykset pyrkivät entistä enemmän edustamaan naisia ja naisten arvostus perheissä on lisääntynyt.⁵²

Tekstiiliteollisuuden kasvu 1990-luvulla oli voimakasta, ja tehtaat Dhakan ja Chittagongin lähistöllä houkuttelivat paljon nuoria naisia maaseudulta. Alhaisesti koulutetuista kotitalouksista tulevat naiset, joilla oli vain vähän tai ei ollenkaan omaa maata ja joiden ruokaturva oli heikentynyt, olivat työvoimassa ylliedustettuina. Vuonna 2011 julkaistussa tutkimuksessa Kabeer ja kaksi muuta tutkijaa esittivät, että naisten kestävä voimaantuminen edellyttää muutosta naisten tietoisuuteen ja ymmärrykseen, aineelliseen turvallisuuteen ja hyvinvointiin sekä neuvottelukapasiteettiin.⁵³

Kabeerin mukaan tekstiiliteollisuus on antanut naisille lisää mahdollisuuksia: pakoavioliiton sijaan he voivat valita myös työskentelyn tehtaassa. Naisten osallistuminen virallisen talouden luomiseen on lisännyt heidän arvostustaan perheiden sisällä.⁵⁴

Kabeerin mielestä patriarkaalinen suojeleminen – ajatus, että naisesta huolehtii hänen isänsä, aviomiehensä tai poikansa – on nykyään yhä epäluotettavampi turva. Avioliitot eivät enää ole ikuisia vaan päätyvät entistä useammin eroon. Tekstiiliteollisuudessa työskentelevillä naisilla on ollut mahdollisuus säästää rahaa pahan päivän varalle. Perheenperustamisen ja lasten saamisen jälkeen monet tekstiiliteollisuudessa työskennelleet naiset ovat perustaneet oman yrityksen.⁵⁵ Myös naisten sosiaalinen kanssakäyminen on lisääntynyt, sillä perinteisesti heillä ei ole ollut paljon mahdollisuuksia työskennellä yhdessä.⁵⁶

Kabeer peräänkuuluttaa tekstiilialan yritysten tarvetta lisätä oman toimintansa vastuullisuutta. Tämä tarkoittaa muun muassa säännöllistä palkanmaksua, työntekijöiden kunnioittamista, työläinsäädännön noudattamista, äitiys- ja sairaslomakorvauksia, irtisanomisaikoja ja oikeutta järjestäytyä.⁵⁷ Kabeerin mukaan naisten työskentely julkisella sektorilla on tuonut mukanaan myös muita ongelmia. Naiset kokevat häiritä ja hyväksikäyttää ja altistuvat erilaisille terveysongelmille.⁵⁸

Nazma Akter on kokenut tehtaiden huonot työolot henkilökohtaisesti. Nazma aloitti työt tekstiilitehtaassa 11 vuotiaana ja työskenteli tehtaalla seitsemän vuotta. Nyt, 25 vuotta myöhemmin, hän on Bangladeshin tekstiilityöntekijöitä edustavan Joint Garment Workers -keskusjärjestön puheenjohtaja ja toimii lainopillista neuvontaa ja koulutusta tarjoavan Awaj-säätiön pääsihteerinä.

Akter edusti tekstiiliteollisuuden työntekijöitä Bangladeshin minimipalkkaneuvotteluissa vuonna 2010. Hän oli mukana myös edellisessä vuoden 2006 neuvottelukierroksessa. Akterin mukaan nuoret naiset tulevat Dhakaan ystävän tai perheenjäsenen mukana ja pääsevät näin verkostoitumaan

51 Kabeer, N, 'Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment', in *Discussing Women's Empowerment – Theory and Practice*, ed. A. Sisask, s. 17–59, 2001

52 Naila Kabeer, puhelinhaastattelu, 9.3.2010

53 N. Kabeer, S. Mahmud, S. Tasneem. Does Paid Work Provide a Pathway to Women's Empowerment? Empirical Findings from Bangladesh. IDS Working Paper 375. Institute of Development Studies 2011

54 Naila Kabeer, interview date

55 Naila Kabeer, puhelinhaastattelu, 9.3.2010

56 Ibid

57 Naila Kabeer, interview date

58 Kabeer, N. Mahmud, S. and Tasneem, S. "Does Paid Work Provide a Pathway to Women's Empowerment? Empirical Findings from Bangladesh". IDS Working Paper 2011

kaupungissa. He kohtaavat itselleen täysin vieraan ympäristön ilman ketään, joka suojelisi heitä hyväksikäytöltä. Miesvaltaisessa yhteiskunnassa kokemus on monelle traumatisoiva. Naisten tietoisuus oikeuksistaan tai työoloista tekstiiliteollisuudessa on tavallisesti hyvin puutteellinen, ja he joutuvat oppimaan asiat kantapään kautta.⁵⁹

Mys Akter kertoo naisten voimaantumisen tiellä olevasta resurssipulasta. Akterin mukaan naisten palkka tekstiiliteollisuudessa ei riitä kunnolliseen asumiseen. Huoneiden kuukausivuokrat vaihtelevat pääosin 2 500–3 500 takan välillä, mutta voivat nousta jopa 4000–6000 takaan. Säästääkseen kustannuksissa useat ihmiset jakavat saman huoneen. Naisilla on myös ongelmia päivähoidossa. Akterin mukaan lapset saattavat tehtaiden hoitopaikoissa altistua kemikaaleille tai tauteja kantaville moskiitoille.

Swedwatchin tapaamat paikalliset naisjärjestöt kertoivat naistyöntekijöistä, jotka olivat aliravittuja, uupuneita ja kärsivät anemiasta. He saattoivat nukkua vain 3–4 tuntia yössä, ja heillä oli monenlaisia oireita.⁶⁰

2.8 Naisiin kohdistuva väkivalta

Naisiin kohdistuva väkivalta on Bangladeshissa laajalle levinnyttä. Se oli yleisin poliisin raportoima rikos vuoden 2011 puoliväliin asti. Naisiin kohdistunutta väkivaltaa ei kuitenkaan tavallisesti raportoida, ja tilastoja voi tältä osin pitää vain viitteellisinä. Vuoden 2011 ensimmäisen kuuden kuukauden aikana tehdystä 7 285 rikosilmoituksesta 1 586 oli raiskauksia.⁶¹ Human Rights Watchin mukaan naisiin kohdistuvat väkivallanteot kuten raiskaukset, myötäjäisiin liittyvät loukkaukset, happohyökkäykset ja seksuaalinen häirintä jatkuivat vuonna 2012.⁶²

Naisliikkeen vuosia kestäneen työn jälkeen Bangladeshissa hyväksyttiin vuonna 2010 kansallinen perheväkivallan vastainen laki.⁶³ Lain seurauksena rangaistuksia väkivallanteoista on tiukennettu, mutta lain täytäntöönpano ontuu vielä monilta osin.⁶⁴ Myös seksuaalista häirintää koskevan lain sanamuotoja on kritisoitu, sillä niiden uskotaan vaikeuttavan lain toimeenpanoa.⁶⁵

Tutkimukset osoittavat, että tekstiiliteollisuudessa työskentelevät naiset ovat erityisen alttiita väkivallalle työmatkoilla. Monet naiset kulkevatkin töihin ryhmissä turvallisuuden lisäämiseksi. Jotkut myös yöpyvät tehtaalla tai maksavat suojelurahaa jopa 10 prosenttia palkastaan.⁶⁶

Erilainen julkinen seksuaalinen häirintä (niin kutsuttu "Eve teasing") Bangladeshissa on yleistä. Vuonna 2010 maan opetusministeriö julkisti kesäkuun 13. päivän seksuaalisen häirinnän vastaiseksi päiväksi.⁶⁷ Ilmoitus tehtiin reaktiona tyttöjen ja naisten huolestuttavasti lisääntyneisiin, seksuaalisesta häirinnästä johduneisiin itsemurhiin. Raporttien mukaan 14 naista ja tyttöä oli lyhyen ajan sisällä tehnyt itsemurhan seksuaalisesta häirinnän vuoksi.⁶⁸

Vaikka naisten edustus Bangladeshin hallituksen johtopaikoilla on kasvanut, tavallisten naisten asema maassa on yhä erittäin huono. Naiset eivät voi liikkua vapaasti julkisilla paikoilla ilman tuijotusta, häirintää, kourintaa tai

59 Nazma Akter, haastattelu, 29.12.2011

60 Rokeya Rafique, Karmojibi Nari ja Shafiqul Islam, PSTC; Nazneen C. Huq HER-projekti, Bangladesh, haastattelut 17.4.2011

61 Amnesty International, vuosiraportti 2011. <http://www.amnesty.org/en/region/bangladesh/report-2011#section-12-3>

62 Human Rights Watch, vuosiraportti 2012, <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-bangladesh>

63 International Centre for Diarrhoeal Disease Research, Bangladesh, From research to legislation: ICDDR, B celebrates the passing of the Domestic Violence Act in Bangladesh

64 Regeringskansliet, Utrikesdepartementet, Mänskliga Rättigheter i Bangladesh 2010, Rapport <http://www.manskligarattigheter.se/php/rapporter/documents/Asien%20och%20Oceanien/Bangladesh,%20MR-rapport%202010.pdf>

65 A Celebration of Women. Sexual harassment in Bangladesh. <http://acelebrationofwomen.org/?p=49511> (viitattu 4.4.2012)

66 Dhaka: Improving Living Conditions for the Urban Poor. Bangladesh Development Series Paper No. 17. The World Bank Office, Dhaka 2007

67 Regeringskansliet, 2010, Salim Mia, Bangladesh 'Eve teasing' takes a terrible toll. BBC News, Dhaka, <http://www.bbc.co.uk/news/10220920> (viitattu 2.4.2012)

68 Ain-O-Shalish Kendra (ASK) human rights organization <http://www.askbd.org/web/> (viitattu: 1.4.2012)

Bangladeshin tekstiiliteollisuudessa työskentelevät naiset ovat erityisen alttiita väkivallalle työmatkoilla.
Kuva: Amy Helene Johansson

loukkauksia. Naisten pelkona ovat myös sieppaukset, happohyökkäykset ja raiskaukset.⁶⁹

Bangladeshin kansallisen naisasianajaliiton mukaan jopa 90 prosenttia 10–18 vuotiaista työistä joutuu julkisen seksuaalisen häirinnän kohteeksi. Häirintään syylistyvät miehet opiskelijoista ja katukauppiaista kollegoihin ja esimiehiin.⁷⁰

2.9 Tietoisuus seksuaaliterveydestä

Vaikka Bangladeshin terveystilanne on parantunut huomattavasti, maassa on silti suuria terveyteen liittyviä ongelmia, jotka vaativat pikaisia toimenpiteitä. Vuosittain Bangladeshissa sattuu noin 12 000 äitiyskuolemaa, ja vain noin joka neljännessä synnytyksessä on mukana koulutuksen saanut kätilö. Bangladeshin 15–49 vuotiaista naisista tai heidän kumppaneistaan vain 56 prosenttia käyttää ehkäisyä.⁷¹

Tietoisuus seksuaali- ja synnystysterveystienhuollosta sekä seksuaalioikeuksista on merkittävä tekijä köyhyyden ja syrjinnän vähenemisessä sekä yhteisöjen kehittämisessä.⁷² Naisten voimaantumisen ja työelämään tulolla on katsottu olevan positiivinen

vaikutus lisääntymisterveyden kohenemiseen. On kuitenkin huomattava, että taloudellisella edistyksellä tai naisiin panostamisella ei ole positiivisia terveysvaikutuksia, jos terveyspalveluiden saatavuus on huono.⁷³ Bangladeshin naistyöntekijöiden lisääntymisterveyden parantamisessa tarvittaisiin toimenpiteitä kaikilla sektoreilla.

Bangladeshilainen terveysjärjestö Population Services and Training Center (PSTC) koordinoi Bangladeshissa seksuaali- ja synnystysterveystienhuoltoon sekä seksuaalioikeuksiin keskittyvää hanketta, jonka kohderyhmänä ovat tekstiiliteollisuudessa työskentelevät naiset. Hankkeen erilaisissa toiminnoissa (neuvonnassa, ehkäisyvälineiden jakamisessa ja koulutustilaisuuksissa) tavataan naistyöntekijöitä, joiden tietoisuus kuukautisista, sanitaatiosta ja lisääntymisterveydestä on heikko.⁷⁴

Tietämys seksuaaliterveyteen liittyvistä asioista on Bangladeshissa usein olematonta. Tehtaissa työskentelevien naisten terveyteen erikoistuneen HER-projektin maajohtajan Nazneen C. Huqin mukaan on tavallista, että naiset eivät ole saaneet elämänsä aikana minkäänlaista terveys- tai seksuaalikasvatusta. He eivät esimerkiksi tiedä, miten toimia kuukautisten kanssa, minkä vuoksi he saattavat jäädä kotiin sairaslomalle niiden ajaksi.

Monikansallisille yrityksille vaatteita valmistavan MBM-tehtaan lääkärin Nargis Parveenin mukaan jopa 80 prosenttia naisista on

69 Irene Khan, The Daily Star, <http://www.thedailystar.net/newDesign/news-details.php?nid=143182>, (viitattu 4.4.2012)

70 Bangladesh National Woman Lawyers' Association, <http://www.bnwlabd.org/>

71 Maailmanpankki, Bangladesh – Reproductive health at a glance. Report Number: 62965 Volume No: 1. 2011; Ruotsin lähetystä, Dhaka, Terveyssektori, http://www.swedenabroad.com/Page_116428.aspx (viitattu 4.4.2012)

72 RFSU, <http://www.rfsu.se/fi/Suomi/RFSU-maailmalla/>

73 Maailman pankki, "Bangladesh - Reproductive Health at a Glance", raportti numero 62965, osa 1, 2011

74 Tohtori Shafiqul Islam, PSTC:n ohjelmajohtaja, haastateltu 19.4.2011

tietoisia ehkäisystä, mutta tiedot kuukautisiin tai aborttiin liittyvistä kysymyksistä ovat heikkoja. Tutkimuksia Bangladeshin tekstiilityöläisten aborttien yleisyydestä ei tiettävästi ole tehty, mutta tätä tutkimusta varten haastateltujen järjestöedustajien ja lääkäreiden mukaan eri tavoin toteutetut abortit ovat yleisiä työntekijöiden keskuudessa.

Awaj-säätiön Nazma Akterin mukaan alhainen tietoisuus seksuaaliterveyteen liittyvissä asioissa johtaa usein epätoivottuihin raskauksiin. Abortteja tehdään paikallisissa klinikoissa huonoissa oloissa, ja toimenpiteistä seuraava verenvuoto on tavallista.

Vaikka Bangladeshissa on onnistuttu vähentämään abortteihin liittyviä kuolemia, erilaiset komplikaatiot ovat yleisiä. Lääketieteellistä koulutusta vailla olevat henkilöt, kuten puoskarit ja kansanparantajat, tekevät paljon abortteja.⁷⁵ Huolen vaarallisten aborttien määristä vahvistaa myös HER-projektin Nazneen C. Huqs, jonka mukaan epätoivotun raskauden alettua työntekijät hakevat usein apteekkeista erilaisia lääkkeitä tai turvautuvat epäpäteviin paikallisiin klinikoihin aiheuttaen näin itselleen vakavia jälkiseurauksia.

75 Rahman.M, DaVanzo, J, and Razzaque, A. "The Role of Pregnancy Outcomes in the Maternal Mortality Rates of Two Areas in Matlab, Bangladesh". International Perspectives on Sexual and Reproductive Health. Volume 36, Numero 4 (p 170-177) 2010

3. Yritystoiminta ja ihmisoikeudet

Vuonna 2011 kansainvälisen yritysvastuuviiitekehityksen kehittäminen kohti ihmisoikeuksia kunnioittavaa yritystoimintaa eteni merkittävästi. YK:n ihmisoikeusneuvosto hyväksyi erityisedustaja John Ruggien loppuraportin *Guiding Principles for Business and Human Rights*⁷⁶. Samana vuonna päivitettiin myös OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille⁷⁷.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on Ruggien loppuraportin luoma uusi, laajasti hyväksytty pohja yritystoiminnan ja ihmisoikeuksien suhteesta.

3.1 Uusi kansainvälinen viitekehys

Vuonna 2005 professori John Ruggie sai erityisedustajan mandaatin silloiselta YK:n pääsihteeriltä Kofi Annanilta. Ruggien tehtävänä oli kartoittaa olemassa olevia yritys-vastuustandardeja ja käytäntöjä yritystoiminnan ja ihmisoikeuksien suhteesta ja luoda näiden pohjalta uusi yritys vastuun viitekehys.⁷⁸ Tuolloin YK:n Global Compact oli vallitseva yritys vastuualoite, johon sitoutumalla yritykset saattoivat muuttaa toimintojaan ja strategioitaan paremmin ihmisoikeuksia kunnioittaviksi.

Ruggie laati ensimmäisen yritys vastuuviiitekehityksen vuonna 2008 ja esitti raportissaan *Protect, Respect and Remedy* kolme peruspilaria ihmisoikeuksien ja yritystoiminnan yhteensovittamiseen:

- 1) valtioiden velvollisuus suojella ihmisoikeuksia,
- 2) yritysten velvollisuus kunnioittaa ihmisoikeuksia ja

- 3) riittävät ja tehokkaat keinot oikeuden saamiseksi yritystoiminnan aiheuttamien ihmisoikeusloukkauksien uhreille.⁷⁹

Pilarit muodostavat kokonaisuuden, jossa jokainen osa tukee toistaan. Toinen pilari yritysten velvollisuudesta kunnioittaa ihmisoikeuksia on voimassa itsenäisesti riippumatta siitä, millä tavalla valtio täyttää omat velvollisuutensa. Tämän raportin näkökulma perustuu pääasiassa Ruggien periaatteiden toiseen pilariin. Käsitlemme myös sitä, miksi ensimmäisen ja kolmannen pilarin tulisi olla vahvasti edustettuina raportin esittelemiä ongelmia ratkaistaessa.

Ruggien luoma viitekehys yritystoiminnan ja ihmisoikeuksien suhteesta julkaistiin yhdessä Ruggien periaatteiden kanssa, jotka hyväksyttiin yksimielisesti YK:n turvallisuusneuvostossa vuonna 2011. Keskeiset elementit Ruggien periaatteista on sisällytetty uuteen ISO 26 000 ohjeistoon⁸⁰ sekä Maailmanpankkiin kuuluvan Kansainvälisen rahoitusyhtiön IFC:n Performance Standards on Environmental and Social Sustainability -ohjeistoon⁸¹. Lokakuussa 2011 myös EU:n komissio mukautti omaa yritys vastuumääritelmänsä Ruggien loppuraportin ja päivitetyn OECD:n toimintaohjeiston mukaiseksi⁸².

YK:n hyväksymät perusperiaatteet (Guiding Principles) ovat hyvä lähtökohta yritysten ja valtioiden toiminnan arvioinnissa ja kehittämisessä. Periaatteiden mukaan yritykset voivat tehdä vahinkoa:

- a) Yllyttämällä tai avunantamalla tilanteissa, joissa tapahtuu ihmisoikeusloukkauksia.

76 Ruggie, J. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. Advanced edited edition. A/HRC/17/31, marraskuu 2011

77 OECD:n toimintaohjeiden suomenkielinen käännös saatavilla työ- ja elinkeinoministeriön sivulla <http://www.tem.fi/index.phtml?s=3233>

78 YK:n ihmisoikeusneuvosto, resoluutio 2005/69

79 Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights, YK, A/HRC/8/5 (2008)

80 ISO, http://www.iso.org/iso/iso_catalogue/management_and_leadership_standards/social_responsibility/sr_iso26000_overview.htm (viitattu 4.4.2012)

81 IFC, http://www1.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/IFC+Sustainability/Sustainability+Framework+Sustainability+Framework+-+2012/Performance+Standards+and+Guidance+Notes+2012/ (viitattu 4.4.2012)

82 European Commission. "A renewed EU strategy 2011–14 for Corporate Social Responsibility". COM(2011) 681. 2011

Yritykset voivat seurata toimintansa vaikutuksia ja kunnioittaa ihmisoikeuksia:

- laatimalla julkisen linjauksen, jossa ne avaavat omat velvollisuutensa, sitoumuksensa ja odotuksensa.
- noudattamalla due diligence⁸³ -periaatetta kaikessa toiminnassaan identifioiden, ehkäisten, lieventäen ja raportoiden negatiivisista vaikutuksistaan ihmisoikeuksien toteutumiseen.

aloittamalla korjaavat toimenpiteet kaikissa tapauksissa, joissa yrityksen toiminnalla on ollut negatiivisia vaikutuksia ihmisoikeuksien toteutumiseen.⁸⁴

Yritys voi vaarantaa ihmisoikeuksien toteutumisen esimerkiksi ostopolitiikkansa kautta silloin, kun se pyrkii supistamaan tuotantokustannuksiaan tai nopeuttamaan tuotant sykliään niin, että tämä johtaa liiallisiin ylityihin tai elämiseen riittämättömiin palkkoihin.

b) Osallistumalla ihmisoikeuksia loukkaavaan toimintaan suoraan oman liiketoimintansa kautta.

Yritys on vastuussa paitsi omista toiminoistaan, myös koko tuotantoketjusta ja siitä, millä tavoin sen alihankkijat tuottavat tuotteitaan.⁸⁵

Molemmissa tapauksissa yrityksillä on velvollisuus välttää ja vähentää toimintansa kielteisiä ihmisoikeusvaikutuksia.⁸⁶

Yritysten pitää myös arvioida toimintansa ihmisoikeusvaikutusten vakavuutta toiminnan vaikuttavuuden, laajuuden ja peruuttamattomuuden näkökulmasta. Tällä arvioinnilla tarkasteltuna Bangladeshissa toimivien tekstiilialan yritysten tulisi kiinnittää erityistä

huomiota elämiseen riittämättömään palkkaukseen, ylipitkiin työpäiviin sekä naisten asemaan, sillä naiset muodostavat 80 prosenttia koko maan tekstiiliteollisuuden työvoimasta.

Uusi kansainvälinen yritysvastuuviitekehys tukee myös valtioiden yhteisiä ponnistuksia vuosituhattavoitteiden saavuttamiseksi. Tammikuussa 2012 järjestetty YK:n kestävä kehityksen paneeli esitti uuden kestävä kehityksen toimintasuunnitelman. Raportti korosti tarvetta julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyölle vuosituhattavoitteiden saavuttamisessa. Raportin suosituksissa tavoitteeksi asetetaan kestävästä kehityksen tuominen osaksi talousjärjestelmää. Paneeliin osallistuneet 22 valtiota asettivat tavoitteita seuraaviin teemoihin liittyen:

- 1) ihmisten voimaannuttaminen tekemään kestäviä valintoja
- 2) kohti kestävää taloutta
- 3) päätöksenteon ja hallinnon vahvistaminen.

Paneelin loppuraportti *Resilient People, Resilient Planet: A Future Worth Choosing* sisälsi myös 56 suositusta kestävä kehityksen siirtämiseksi käytäntöön. Suositukset nojaavat vahvasti YK:n luomiin yritystoimintaa ohjaaviin periaatteisiin.⁸⁷

3.2 Due diligence ihmisoikeuksien suojelussa

Due diligence -termillä tarkoitetaan yrityksen liiketoimintaan ja siihen liittyvien ihmisoikeusriskien ennakoivaa kartoittamista. Yritystoiminnan ihmisoikeusvaikutuksia tarkasteleva due diligence -prosessi sisältää arvioinnin siitä, miten yrityksen nykyiset ja suunnitteilla olevat toimenpiteet vaikuttavat ihmisoikeuksien toteutumiseen. Yritysten tulisi suorittaa toimintansa due diligence -arviointia säännöllisesti. Tietoisuus ihmisoikeuskysymyksistä ja niiden tärkeydestä tulisi integroida koko yrityksen toimintaan ja siitä tulisi viestiä ulkoisesti. Yrityksen toiminnan kehittäminen on osa due diligence -prosessia, ja sen tulisi

83 Due diligence -termillä (suom. huolellisuusvelvoite) tarkoitetaan tässä raportissa yrityksen liiketoimintaan ja siihen liittyvien ihmisoikeusriskien ennakoivaa kartoittamista.

84 J. Ruggie, 2011, para 15

85 J. Ruggie. *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*. P 14. Advanced edited edition, maaliskuu 2011

86 United Nations Human Rights, office of the commissioner for Human Rights. *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights. An Interpretive Guide*. 2011

87 Ulkoasiainministeriö, uutinen, 2.2.2012: Presidentti Halosen johtama YK:n kestävä kehityksen paneeli luovutti raporttinsa

perustua jatkuvaan ihmisoikeusvaikutusten arviointiin.

Ihmisoikeuksiin keskittyvät due diligence -prosessit ovat elintärkeitä yrityksille, jotka haluavat estää tai vähentää toimintansa negatiivisia ihmisoikeusvaikutuksia. YK:n hyväksymien yritystoiminnan ja ihmisoikeuksien perusperiaatteiden mukaan tietämättömyys ei ole hyväksyttävä syy ihmisoikeuksien loukkamiselle. Yrityksillä on velvollisuus tietää tai ottaa selvää oman toimintansa vaikutuksista. Tiedonhankintaprosessissa on tärkeää huomioida kolme perusasiaa:

- 1) toimintaympäristö maassa, jossa yritys toimii,
- 2) yrityksen oman toiminnan ihmisoikeusvaikutukset suhteutettuna toimintaympäristöön ja
- 3) yrityksen alihankkijoiden toiminnan ihmisoikeusvaikutukset.⁸⁸

Yrityksen due diligence -prosessin tulisi sisältää:

Toimintaperiaatteet

Yritysten tulisi luoda omat toimintaperiaatteensa, joissa ne määrittelevät yrityksen sitoumukset ja vastuut ihmisoikeuksien kunnioittamiseksi. Toimintaperiaatteet voivat olla erillinen dokumentti tai ne voidaan integroida osaksi yrityksen muita toimintaa ohjaavia ohjeistoja.

Vaikutusten arviointi

Yritysten tulisi ennaltaehkäisevästi selvittää, miten niiden nykyiset tai suunnitellut toiminnot vaikuttavat ihmisoikeuksien toteutumiseen. Vaikutusten arviointi vaihtelee suuresti erilaisissa toimintaympäristöissä. Erityisiä haasteita yrityksen eteen tulee esimerkiksi silloin, kun se toimii maissa tai alueilla, joissa on heikko hallinto tai meneillään oleva konflikti. Keräämänsä tiedon avulla yrityksen tulisi tarvittaessa muuttaa suunnitelmiaan tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin ihmisoikeushaittojen vähentämiseksi. Arviointiprosessia tulee tehdä jatkuvasti.

Integrointi

Koko yritysorganisaation tulisi olla tietoinen ihmisoikeuksista ja niiden kunnioittamisesta.

Seuranta

Yritysten tulisi jatkuvasti seurata omien toimenpiteidensä vaikuttavuutta monitoroinnilla ja auditoinneilla. Seurannan tulee perustua säännölliseen vaikutusten arviointiin.⁸⁹

3.3 Yleismaailmalliset, jakamattomat ja keskenään riippuvaiset ihmisoikeudet

Yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948 vahvistaa ihmisarvoiseen elämään kuuluvat oikeudet kaikille yksilöille kaikissa maissa. Ihmisoikeudet ovat universaaleja, jakamattomia ja keskenään riippuvaisia.

Koska yritystoiminnalla voi olla vaikutuksia kaikkiin kansainvälisesti tunnustettuihin ihmisoikeuksiin, kaikkien oikeuksien toteutumista tulisi tarkastella yritystoiminnassa ympäri maailman. Oikeus terveyteen, veteen ja ruokaan ovat yhtä tärkeitä yritystoiminnassa huomioitavia ihmisoikeuksia kuin oikeus turvalliseen työympäristöön.

Tässä tutkimuksessa on havaittu seuraavien ihmisoikeuksien loukkauksia:

- Oikeus kokous- ja yhdistymisvapauteen
- Oikeus samaan palkkaan samasta työstä
- Oikeus järjestäytyä ja neuvotella työehtosopimuksia
- Oikeus syrjimättömyyteen työelämässä
- Oikeus syrjimättömyyteen
- Oikeus kohtuulliseen ja riittävään palkkaan
- Oikeus turvalliseen työympäristöön
- Oikeus lepoon ja vapaa-aikaan
- Oikeus elämään, vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen.
- Oikeus perheeseen
- Oikeus fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen, oikeus terveydenhuoltoon
- Oikeus riittävään elintasoon
- Oikeus seksuaali- ja lisääntymisterveyteen
- Oikeus yksityisyyteen
- Oikeus vapaaseen liikkumiseen
- Oikeus osallistua yhteiskunnan sivistyselämään
- Oikeus opetukseen
- Oikeus sosiaaliturvaan

88 J. Ruggie, 2011, kappaleet 11 ja 17

89 J. Ruggie, 2011, s. 14

4. Naisten tarinoita

4.1 Raskas työtaakka ja vastuu kaikista kotitehtävistä

Olosuhteet Bangladeshin slummeissa tekevät naisten päivittäisestä elämästä hankalaa. Naisten taakkana ovat myös erilaiset maan tavat ja perinteet. Bangladeshissa kaikki kotityöt kuuluvat naisille. Kaikki tutkimukseen haastatellut naiset kertoivat tekevänsä ruoan, siivoavansa huoneiston, pesevänsä pyykin ja tekevänsä perheen ruokaostokset. Haastatelluista naisista 17 teki kaikki kotityöt itse kun 13 naisella oli apunaan äiti, anoppi tai käly,

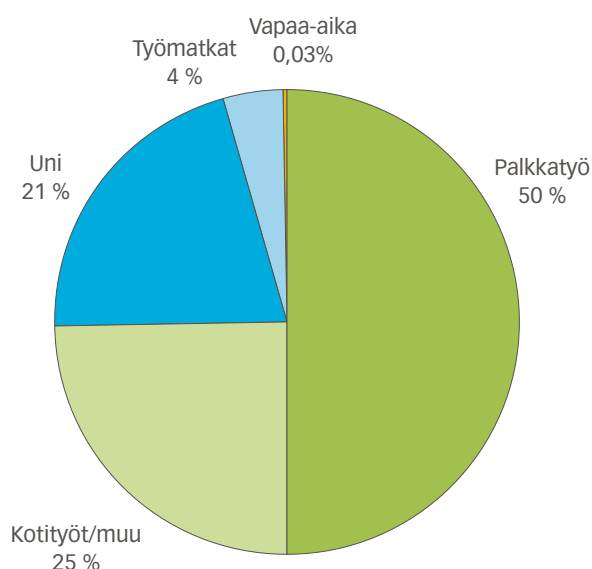
jonka kanssa he jakoivat työt. Yhdellä haastatelluista naisista oli mies, joka teki ruokaa vaimon ollessa töissä.

Ehtiäkseen suorittaa kaikki kotityöt naisten tulee herätä aikaisin aamulla ja mennä nukkumaan yön myöhäisinä tunteina. Haastatelluista naisista kahdeksan nukkui alle viisi tuntia yössä ja kuusi vain 3–4 tuntia yössä. Keskimäärin naisten työpäivä tehtaassa kesti 13 tuntia. Yksi haastatelluista naisista työskenteli 8 tuntia päivässä kun kaksi naista teki noin 15–16 tunnin työpäiviä.

Taulukko 2. Haastateltujen naisten siviilisäätö ja koulutustaso

	Haastateltu työpaikalla	Haastateltu kotiympäristössä	Yhteensä
Keskimääräinen ikä vuosina	22	23	23
Naimisissa	9	6	15
Naimattomia	7	3	10
Leskeksi jääneitä	1	1	2
Eronneita	-	3	3
Peruskoulu	13	7	20
Toisen asteen koulutus	4	2	6
Ei muodollista koulutusta	-	4	4

Taulukko 3. Haastateltujen naisten ajankäyttö vuorokaudessa

4.2 Epäluotettava lastenhoito ja ero lapsista

Haastatelluista naisista 17:llä oli lapsia. Heistä 12 joutui jättämään lapsensa työpäivän ajaksi vanhempiensa tai appivanhempiensa hoitoon. Joissain tapauksissa lapsia hoitivat muut sukulaiset kuten lasten omat vanhemmat sisarukset. Lähes puolet naisista asui kokonaan erossa lapsistaan, jotka oli pitänyt jättää asumaan kotikylään.

Naisilla, jotka asuivat erossa omista lapsistaan, ei sanojensa mukaan ollut muuta vaihtoehtoa. Dhaka on kallis kaupunki, ja naiset kertoivat, ettei heillä ollut varaa huolehtia lapsista kaupungissa. Haastattelut osoittivat, että ajan ja rahan puute oli keskeisin syy, joka esti lasten kanssa elämisen Dhakassa.

Fateman⁹⁰ tarina

Fatema on 20-vuotias miehensä ja pienen lapsensa kanssa asuva nainen Azampurin alueella. Perhe asuu yhdessä huoneessa ja jakaa yhden sängyn. Heillä ei ole radiota tai televisiota. Fateman aviomies on toimistotyössä, muttei ansaitse tarpeeksi elättääkseen perheensä.

Fatema on käynyt koulua viidenteen luokkaan asti. Viimeisen kolmen vuoden aikana hän on työskennellut ompelukoneen käyttäjänä tekstiileitä ulkomaiseen vientiin tuottavassa yrityksessä Dhakassa. Päivittäin hän lähtee töihin kävellen aamuseitsemältä ja palaa takaisin seitsemän tai kahdeksan aikaan illalla. Hänen kuukausipalkkansa on 3 000 takaa (26 euroa), minkä hän antaa aviomiehensä käyttöön vuokran ja ruoan ostoa varten. Palkasta ei jää mitään säästöön, mutta joskus hän onnistuu lähettämään vähän rahaa maaseudulla asuville vanhemmilleen.

Fatema tekee kaikki perheen kotityöt. Hän aloittaa aamunsa jonottamalla useiden perheiden jakamalle keittopisteelle. Ennen töihin lähtöä hän valmistaa aamupalan, ruoan lapselle sekä lounaan aviomiehelleen. Hän jonottaa myös pesupaikalle, suihkuun sekä vessaan, jonka perhe jakaa 5 muun perheen kanssa. Perheisiin kuuluu kaikkiaan 16 ihmistä, miehiä ja naisia.

Kun Fatema palaa töistä kotiin hän siivoaa ja laittaa ruokaa. Kotitöiden jälkeen hän pääsee nukkumaan noin yhdeltä yöllä. Herätys on viideltä.

Fatema kertoo tuntevansa olonsa turvallisiksi, mutta valittaa veden ja sähkönsaannin ainaista ongelmista. Monsuunisateiden aikana vesi tulvii sisälle taloon ja pakottaa perheen nostaamaan omaisuutensa sängyn päälle. Sateiden aikana perhe ei voi laittaa ruokaa eikä liikkua ulkona.

Fateman mukaan perheen tilanne on huono, ja hän kokee oman terveytensä heikoksi. Hänellä on usein munuaiskipuja ja kuumetta. Tehtaalla ei ole omaa lääkäriä eikä Fatemalla ole aikaa käydä lääkärissä työpäivän aikana. Lääkärissä käynnin sijaan Fatema ostaa lääkkeitä lähim-

mästä apteekista. Hän syö kasviksia, linssejä ja perunaa kolme kertaa päivässä. Kolmena päivänä kuussa perhe syö kalaa ja yhtenä päivänä lihaa.

Kukautistensa aikana Fatema käyttää siteinä vanhoja kangaspaloja, joita hän vaihtaa 3–4 kertaa päivässä. Joskus hänellä ei ole aikaa vaihtaa sidettä koko työpäivän aikana. Hän ei koskaan puhu kuukautisiin liittyvistä ongelmista kenenkään kanssa, mutta tuntiessaan olonsa sairaaksi hän pyytää tehtaan terveydenhoitajalta vapaata. Hän käyttää apteekista ostettavia ehkäisyvälineitä, joihin kuluu rahaa 50 takaa kolmen kuukauden välein.

Työpäivän ajan Fateman kahdeksankuinen tytär on isoäidin hoidossa. Fatema ei haluaisi jättää lastaan hoitoon niin pitkäksi ajaksi, ja hän pelkää lapsen saavan huonoa hoitoa. Hän ei kuitenkaan halua ottaa tyttärtään mukaan tehtaalle, sillä tehtaan lastenhoitopaikat ovat usein täynnä, ja hän pelkää lapsen kuljettamista Dhakan aamuruuhkassa.

Fateman mukaan tehtaan työskentelelyolosuhteet ovat mukavat, mutta hän ei usko voivansa jatkaa työskentelyä enää pitkään huonon terveytensä vuoksi. Hän tuntee olonsa usein sairaaksi ja toivoisi voivansa palata takaisin kotikyläänsä. Fateman mukaan hänen tulonsa eivät riitä selviytymiseen kaupungissa.

90 Työntekijöiden yksityisyyden suojelemiseksi kaikkien raportissa haastateltujen työntekijöiden nimet on muutettu.

Poika leikkii suur-Dhakan slummissa. Pojan perhe joutui lukitsemaan pojan yksin huoneeseen vanhempien ollessa töissä. Poika lähetettiin pois Dhakasta perheen kotikylään viikko tämän kuvan ottamisen jälkeen. Kuva: Amy Helene Johansson

"Olen surullinen siitä etten voi elää kaupungissa yhdessä lapseni kanssa. Olen hermostunut ja jatkuvasti huolissani lapsestani."

"Ruumiini asuu kaupungissa ja tekee raskasta työtä tekstiilitehtaassa. Mieleni itkee ja ikävöi lastani kotikylässä."

Tutkimuksessa ei erikseen tarkasteltu naisten vierailujen määrää lasten luokse, mutta kaksi haastatelluista naisista kertoi tapaavansa lapsiaan kerran vuodessa, ja yksi nainen kertoi tapaamisia olevan puolen vuoden välein. Syynä tapaamisten vähyteen oli raskas työtaakka sekä kalliit matkakustannukset. Eläminen erossa omasta lapsesta oli naisista epätoivottavaa. He kertoivat traumaattisista eroamisista ja puheluista, joiden aikana lapset itkivät ikävästä ja sanoivat haluavansa takaisin äitinsä ja vanhempiensa luo.

"Lapseni sanovat: Äiti jää asumaan meidän kanssamme ja lähetä isä kaupunkiin ansaitsemaan rahaa! Olin todella surullinen joutuessani jättämään heidät kylään enkä voinut peittää kyyneleitäni. Kun he olivat nukahtaneet lähdin yöllä kylästä mieheni kanssa."

Kaikki haastatellut äidit kokivat stressiä siitä, etteivät voineet huolehtia lapsistaan ja olla mukana heidän jokapäiväisessä elämässään. He olivat huolissaan lapsistaan riippumatta siitä, kuka lapsista huolehti kylässä. Useat naiset katsoivat, että isovanhemmat olivat liian vanhoja huolehtimaan riittävästi pienistä lapsista. Äideillä oli myös erilaisia pelkoja

siitä, että lapset eksyvät kaduille tai putoavat veteen.

4.3 Vaikeudet lastenhoidon saannissa

Naisten vaikeudet saada lapsille hoitoa ovat yleisesti tunnettuja, ja Bangladeshin laki vaatii yli 40 naista työllistäviä tehtaita järjestämään päivähoidon lapsille tehtaan tiloissa.⁹¹ Tästä huolimatta vain yksi tutkimukseen haastatelluista naisista toi lapsensa hoitoon tehtaalte. Naisella ei hänen itsensä mukaan ollut muita vaihtoehtoja, ja hän oli jatkuvasti huolissaan kuljettaessaan lasta ruuhkaisessa liikenteessä. Viidelle tutkimukseen haastatellulle naiselle Dhakan ruuhkainen liikenne oli syy olla käyttämättä tehtaiden tarjoamaa lastenhoitoa. Syitä liikenteen aiheuttamaan haittaan olivat muun muassa jatkuvat liikennemuutokset, huonot tiet, keho julkisen liikenne ja jalankulkuteiden puuttuminen.⁹² Lähes kaikki haastatellut naiset kävelivät töihin ja pitivät sitä paitsi raskaana myös vaarallisena, erityisesti pienille lapsille. Tutkimukseen haastatellut ruotsalaiset vaatealan yritykset vahvistivat myös, että tehtaissa sijaitsevat lasten hoitopaikat ovat tavallisesti huonosti varusteltuja (ks. kappale 7).

"12-vuotias siskoni vahti 4-vuotiaista poikaani. Kun siskoni lähti kouluun, poika jäi yksin kotiin. Olin todella hermostunut poikani jäädessä kotiin ilman"

⁹¹ Bangladeshin työlainsäädäntö, 2006, ILO:n Natlex-tietokanta

⁹² Sultana, M., Dhaka city's traffic jam and planned solutions, The Financial Express, 14.12.2010

hoitoa. Minun täytyy kuitenkin kävellä pitkä työmatka tehtaalte. Liikenneuhkat aamuisin ovat kovia enkä voi ottaa häntä mukaan. Olin todella huolissani siitä, että hän eksyy yksin kadulle tai putoaa veteen. Siksi päätimme mieheni kanssa lähettää hänet kotikylään, jossa äitini voi hoitaa häntä. Nyt minun ei enää tarvitse olla huolissani, sillä tiedän, että joku on hänen kanssaan. Työntekomme vaikuttaa tietysti poikaan, mutta meidän on pakko tehdä töitä selviytyäksemme.”

Bangladeshilainen Phulki-järjestö on osallistunut tehtaiden päivähoitopaikkojen perustamiseen ja on ollut mukana konsultoimassa lastenhoidon järjestämisessä kaikkiaan 150 tehtaassa. Järjestö koordinoi myös yhteisöjen omia päiväkoteja, jotka on suunnattu vähätuloisille vanhemmille. Järjestön johtajan Suraiya Haquen mukaan tekstiilitehtaissa työskentelevät naiset eivät useinkaan luota päivähoitopaikkoihin, sillä ne eivät ole säännöllisesti auki.⁹³

”Joinakin päivinä päivähoito on auki ja jonain päivinä kiinni. Tehdas tosin pitää aina huolen siitä että hoitopaikka on toiminnassa silloin, kun auditoijat tulevat paikalle. Osalla tehtaista ei ole osaavaa henkilökuntaa, ja siksi naiset eivät luota heihin”, Haque kertoi.

Koska päivähoiton järjestäminen on tehtaille lakisääteistä ja sisältyy myös useiden yritysten toimittajavaatimuksiin, päivähoitopaikkojen laatua tulisi Suraiya Haquen mukaan tarkastella huomattavasti enemmän. Lastenhoidon tarjoaminen ei ole hänen mukaansa kustannuskysymys.

”Kustannukset eivät ole tehtaille merkittäviä. Ongelma on asenteissa ja tietämyksen puutteessa”, hän sanoo.

Oikeus lapsuuteen

Ensisijainen lasten hyvinvoinnista huolehtimisen periaate on sidoksissa lasten yleismaailmalliseen oikeuteen saada suojelua. Kaikissa lasta koskevissa päätöksissä tulee huomioida lapsen etu ja päätöksen vaikutukset lapsen lyhyen ja pitkän aikavälin hyvinvointiin.⁹⁴ Tämä koskee kaikkia toimijoita yrityksistä valtioon.

Lasten edun huomioiminen liittyy läheisesti muun muassa päivähoidon saantiin ja terveyteen sekä lasten huoltajien tukemiseen. Lapsi ei tavallisesti ymmärrä vanhemmista erottamiseen liittyviä syitä, ja ero voi aiheuttaa merkittäviä haittoja lapsen fyysiseen ja henkiseen kehitykseen. Riittävän vanhemmuuden puute tai vanhemmuus aineellisen tai henkisen stressin alaisuudessa ovat yleisiä syitä lasten pahoinvointiin.⁹⁵

4.4 Huonot asuinolot

”Kun tulen kotiin pitkän työpäivän jälkeen minun pitää tehdä kaikki kotityöt, kuten siivota, keittää, pilkkoa vihannekset ja valmistaa ruoka. Joskus olen todella väsynyt enkä jaksaisi enää tehdä töitä kotona. Kaikki kotityöt ovat kuitenkin minun vastuullani.”

Yhtä lukuunottamatta kaikki 30 haastateltua naista jakoivat asuinhuoneen tai shantin (pieni ”talo” slummissa) usean ihmisen tai perheen kanssa. Joissain tapauksissa jopa pienet makuuhuoneet jaettiin useamman ihmisen kanssa. Suurin osa naisista koki ongelmaksi erityisesti keittiön, WC:n ja suihkun jakamisen useamman perheen kanssa. Naiset kertoivat, että heidän tulee jatkuvasti jonottaa voidakseen keittää ruokaa, käydä WC:ssä tai peseytyä.

93 Suraiya Haque, Phulki. haastattelu 3.1.2011

94 YK, Lasten oikeuksien yleissopimus

95 Lasten oikeuksien komitea, Geneve, 12–30, syyskuu 2005, general comment No. 7 (2005) Implementing child rights in early childhood

Taulukko 3. Haastateltujen naisten asuinolosuhteet Dhakassa

Asumisolosuhteet	Naisten lukumäärä
Asuu yhdessä huoneessa	28
Käytössä oma keittiö	1
Nukkuu lattialla	3
Omistaa radion tai television	1

Vain yhdellä haastatelluista 30 naisesta oli oma keittiö, kaikki muut jakoivat lieden 2–6 perheen tai talouden kanssa. Kolme naista käytti ruoanlaittoon puulla lämmitettävää mudasta rakennettua uunia. Kaksi heistä käytti mutauunia, koska heillä ei ollut varaa sähköön ja he pystyivät näin välttämään jonottamisen.

”WC-tiloihin sekä keitto- ja pesupai-koille on aina jonoa.”

Dhakan vesihuollosta ja viemäroinnistä vastaavan viranomaisen Dhaka WASAn (Water Supply & Sewerage Authority) ansiosta Dhakan slummeihin tulee vettä muoviputkia pitkin.⁹⁶ Vesi tulee asunnon sisällä olevasta hanasta tai yhteisestä, asunnon ulkopuolella olevasta hanasta. Osa kotitalouksista säilöo vettä erillisiin säiliöihin varmistukseksi veden saatavuuden.⁹⁷ Veden laatu on huono, ja se pitää keittää ennen juomista.⁹⁸ Vettä ostetaan myös yksityisomistuksista kaivoista, joiden hinnat voivat olla jopa 15 kertaa virallista hintaa korkeammat. Vedensaanti Dhakassa on aikaavievää: siihen voi mennä useita tunteja päivässä.⁹⁹

Kaikki haastatellut naiset pystyivät käyttämään asuinalueelleen tulevaa vettä. Lähes puolet heistä kertoi pyrkivänsä keittämään

Oikeus sopivaan asuntoon

Oikeus sopivaan asuntoon on yleismaailmalinen ihmisoikeus¹⁰⁰. Sopiva asunto tarkoittaa paljon enemmän kuin kattoa ja neljää seinää. Oikeus sopivaan asuntoon merkitsee oikeutta asua turvallisesti ja ihmisarvoisesti. Sopiva asunto muodostuu yksityisyydestä, valosta, ilmanvaihdosta, sopivasta sijainnista ja ympäröivän yhteiskunnan perusinfrastruktuurista. Asunnon sijainnin tulee mahdollistaa pääsy työhön sekä peruspalveluihin, kuten terveydenhuoltoon ja koulutukseen.

Sopiva asunto on laillisesti turvattu ja kustannuksiltaan kohtuullinen. Asunnon tulee suojata kylmältä, kuumalta ja muilta luonnonilmiöiltä, kuten tulvilta tai sadevedeltä.

veden ennen sen juomista. Vedensaanti oli kuitenkin epäluotettavaa. Joinain päivinä vettä saattoi saada vain 2–3 tuntia päivässä. Naiset kertoivat, että liian monet ihmiset olivat riippuvaisia samasta vesilähteestä, minkä vuoksi muun muassa juomiseen, suihkuun, keittämiseen ja siivoukseen tarvittavaa vettä joutui jonottamaan pitkän aikaa.

*”Meidän täytyy odottaa pitkään saada-
semme juomavettä tai vettä suihkuun
ja siivoukseen.”*

Water Aid -järjestö on työskennellyt Bangladeshissa vuodesta 1986 yhteistyössä maaseutukuntien ja kaupunkien kanssa. Järjestön Bangladeshin maavastaavan Khairul Islamin mukaan jonot veden haussa, pesupaikoilla, keittiöissä ja käymälöissä ovat tyypillisiä slummeissa.¹⁰¹ Water Aid koordinoi vesihankkeita ja työskentelee alueilla, joilla monet tekstiiliteollisuudessa työskentelevät ihmiset asuvat.¹⁰² Järjestön mukaan vedensaantiin ja sanitaatioon liittyvät ongelmat ovat valtavia ja

96 Skirble.R, Fight for Water Hits Crisis Levels World-Wide, Voice of America, 22.3.2011

97 Wateraid UK, Tubewells and boreholes. http://www.wateraid.org/uk/what_we_do/sustainable_technologies/technology_notes/243.asp (viitattu 4.4.2012)

98 UNICEF, World Water Day 2011: Call for concerted efforts to ensure the rights of safe water, Bangladesh, 22.3.2011

99 Dhaka: Improving Living Conditions for the Urban Poor. Bangladesh Development Series Paper No. 17, Maailman pankki, Dhaka 2007

100 Ihmisoikeudet.net, <http://www.ihmisoikeudet.net/index.php?page=oikeus-riittavaan-elintagoon> (viitattu 10.4.2012)

101 Khairul Islam, Water Aid, Bangladesh, haastattelu 18.4.2011

102 WaterAid, www.wateraid.org

Käymälä suur-Dhakan slummissa.
Kuva: Amy Helene Johansson

aiheuttavat merkittävää haittaa tekstiiliteollisuuden naistyöntekijöille.

”Tehtaat ovat ok. Vaikeudet alkavat, kun he kävelevät ulos tehtaan ovesta”, sanoo Islam.

Tehtaiden ja kotiolosuhteiden välinen ero nousi esiin myös naisten haastatteluissa. Kaikki haastattelut naiset pitivät tehtaiden oloja hyvinä. He arvostivat erityisesti puhtaan juomaveden ja käymälöiden saatavuutta, mukavaa lämpötilaa, hyvää ilmanvaihtoa ja riittävää valaistusta.

Haastatellut naiset kokivat, että heidän asuinalueellaan oli liian vähän käymälöitä. Niitä ei myöskään ole tavallisesti eroteltu miesten ja naisten välillä.¹⁰³ Käymälät voivat myös sijaita kaukana asunnosta, mikä tekee niiden käytöstä vaikeampaa ja lisää naisten riskiä joutua erilaisen ahdistelun kohteeksi.

”Elämämme on ainaista taistelua huonojen asuinolosuhteiden kanssa.”

Suurin osa tutkimukseen haastatelluista naisista asui talossa, johon tuli sähkö. Sähkön saatavuudessa oli kuitenkin usein ongelmia. Haastatelluista naisista yli puolet kertoi, että sähköissä oli päivittäin muutamien tuntien mittaisia sähkökatkoja. Myös sähkön korkea hinta koettiin ongelmaksi.

¹⁰³ Yksi haastatelluista naisista antoi esimerkin oman asuinalueensa käymälästä, joka on jaettu 35 ihmisen kesken.

Oikeus veteen ja sanitaatioon

Puhdas ja turvallinen juomavesi ja sanitaatio ovat perusoikeus, joka on välttämätöntä muiden ihmisoikeuksien toteutumiseksi.¹⁰⁴ Oikeus asumiseen ja ruokaan eivät voi toteutua ilman puhtaan veden saatavuutta. Vettä täytyy olla saatavilla riittävästi ja jatkuvasti. Veden laadun tulee olla riittävä, jotta sitä on turvallista käyttää.

Likainen juomavesi rikkoo oikeutta veteen. Veden tulisi myös olla helposti saatavilla ilman kohtuutonta jonottamista ja vedenhakumatkoja. Saatavuus ei voi myöskään olla riippuvainen tuloista, vaan kaikilla tulee olla varaa veteen. Valtioilla on velvollisuus laatia ja toteuttaa strategioita ja toimenpiteitä veden laadun ja saatavuuden parantamiseksi.^{105 106}

4.5 Asumisolot huonontuvat monsuunisateiden aikana

”Kun sateet ja tulvat tulevat meidän täytyy istua sisällä sängyn päällä kunnes vesi menee pois. Emme voi mennä ulos. Kalat, sammakot ja käärmeet tulevat sisälle asuntoomme. Pelkäämme nukkua. Tuona aikana emme voi keittää ruokaa, emme syödä, emmekä käydä vessassa.”

Haastattelut tehtiin kuivan kauden aikana. Noin 80 prosenttia Bangladeshin vuosittaisesta sademäärästä saadaan monsuunikauden aikana kesä–syyskuussa.¹⁰⁷ Kovimpien sateiden aikana asumisolot Bangladeshin slummeissa muuttuvat erittäin huonoiksi. Kaikki kotonaan haastatellut 13 naista kuvailivat, miten sadevesi täyttää heidän kotinsa

¹⁰⁴ UN News center, General Assembly declares access to clean water and sanitation is a human right. 28.7.2010, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=35456&Cr=SANITATION> (viitattu 2.4.2012)

¹⁰⁵ ESCR-Net, Right to Water; General Comment No. 15, liite 3

¹⁰⁶ United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). UN united to make the right to water and sanitation legally binding, 1.10.2010

¹⁰⁷ James Heitzman, J. Worden, R. Bangladesh: A Country Study, Washington: GPO for the Library of Congress, 1989

Naisten toiveita asumisen parantamiseksi

- 50 prosenttia naisista toivoi sänkyä
- 32 prosenttia toivoi pöytää, tuolia tai sohvaa
- 32 prosenttia toivoi kaappia
- 25 prosenttia toivoi jääkaappia

ja sulkee heidät neljän seinän sisälle, joskus jopa 3–4 päiväksi. Käynnit käymälässä ja ruoanlaitto muodostuvat vaikeiksi tai mahdottomiksi. Kaikki asunnossa likaantuu, ja perheet keräävät tavarat sängyn päälle. ”Minusta tuntuu, että elämme kuin olisimme lintuja”, yksi haastatelluista totesi.

Tekstiiliteollisuudessa työskentelevien naisten asumisolojen kohentamiseksi on tehty vain vähän laaja-alaisia toimenpiteitä. Dhakan slummeissa on toteutettu muutamia rajallisia järjestöhankkeita ja muun muassa bangladeshilainen kehitysjärjestö BRAC rakensi tekstiilityöläisille hostelleja Dhakassa yhteistyössä paikallisvaltuusto Nari Uddyog Kendran kanssa.¹⁰⁸ Kesäkuussa 2011 tekstiiliteollisuuden etujärjestö BGMEA ja Bangladeshin hallitus sopivat yhteisestä hankkeesta, jossa rakennetaan asuntoloita Chittagongin naistyöntekijöille.

4.6 Tekstiilityöläisten terveysongelmat

Tekstiiliteollisuudessa työskentelevät naiset kohtaavat monia terveyteen liittyviä ongelmia. Suurimmalla osalla haastatelluista (28 naisella 30:stä) oli sairauksia, esimerkiksi päänsärkyä, kaulan seudun, jalkojen ja käsien kipuja, virtsatientulehduksia, epäsäännöllinen kuukautiskierto ja laihtumista. Yli puolet koki jatkuvaa stressiä ja huolta lapsistaan, elämiseen riittämättömistä tuloistaan ja pelostaan sairastua ja jäädä siten kokonaan ilman tuloja.

”Minulla on usein kuumetta, päänsärkyä ja olen väsynyt.”

Ajanpuutteen vuoksia naiset eivät kuitenkaan käy tehtaan lääkärin vastaanotolla tai muissa,

tehtaan ulkopuolisissa terveyskeskuksissa. Osa naisista sanoi, että tehdas kieltää lääkärissä käynnin silloin, kun tehdas tilauksien toimittamisessa on kiire. Suurin osa naisista kertoi käyvänsä lääkärillä vain ollessaan vakavasti sairaita.

”En käy lääkärissä, sillä siihen ei ole työpäivän aikana aikaa. En voi jättää työpistettäni edes silloin, kun minulla on kipuja.”

”Jos töitä on paljon, he eivät anna lupaa käydä lääkärin vastaanotolla.”

Tehtaiden lääkäreiden haastattelut vahvistavat naisten huonon terveyden ja yleisen heikkouden.¹⁰⁹ Kolmessa tehtaassa lääkäreiden kanssa tehdyt haastattelut osoittivat, että:

- yleisimmät naistyöntekijöiden terveysongelmat ovat vatsakivut, ripuli, kuume, gynekologiset ongelmat (hiivatulehdukset, trikomniaasi), menstuaatioon liittyvät ongelmat (kuten epäsäännölliset kuukautiset), ihosairaudet, aliravitsemus, pahoinvointi, tuberkuloosi ja virtsatien tulehdukset.
- työntekijöiden tietämys henkilökohtaisesta hygieniasta, ravitsemuksesta, sukupuolitaudeista, kuukautisista ja raskaudesta on heikkoa.
- naisilla ei ole varaa ostaa kuukautissuojia tai lääkkeitä.¹¹⁰

Aliravitsemus on tavallinen ongelma Bangladeshin nuorten naisten keskuudessa ja puolet maan naisista kärsii kroonisesta energian vähyydestä.¹¹¹ Tekstiilityöntekijöiden terveyttä käsitelleessä tutkimuksessa osoitettiin, että jopa 85 prosenttia alalla työskentelevistä naisista ei saa riittävää ravintoa ja että anemia on työntekijöiden keskeinen terveysongelma¹¹².

¹⁰⁹ Romman Chowdhury, Babylon Medical Center, Bangladesh, haastattelu 4.4.2011

¹¹⁰ Ibid. Chowdryn mukaan tehtaast, jotka tarjoavat hoitoa eivät aina tarjoa maksuttomia lääkkeitä.

¹¹¹ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Nutrition Country Profile Bangladesh, www.fao.org

¹¹² S. Akhter, AFM Salahuddin, M. Iqbal, ABMA Malek, N. Jahan, Health and Occupational Safety for female Workforce in Garment Industries in Bangladesh, Journal of Mechanical Engineering, Vol. ME 41, numero 1, 07/2010

¹⁰⁸ Faiz Rashid.S. ”Strategies to Reduce Exclusion among Populations Living in Urban Slum Settlements in Bangladesh” Journal of Health, Population and Nutrition”, 2009, numero 27 (s. 574–586)

Oikeus ruokaan

Oikeus ruokaan on perusoikeus ja välttämättömän edellytys muiden ihmisoikeuksien toteutumiselle. Kaikilla ihmisillä tulee olla fyysinen ja taloudellinen mahdollisuus riittävään ja terveelliseen ravintoon. Ruoan tulisi olla saatavilla kohtuullisesti ja kestävästi niin, että ruoan hankinta ei vaaranna muiden oikeuksien toteutumista.¹¹³

Business for Social Responsibility (BSR) -järjestön mukaan tehtaiden työntekijöiden tietämys ravitsemuksesta on heikkoa, eivätkä työntekijät juo riittävästi vettä.¹¹⁴

”Tiedän, että minun pitäisi joskus syödä hyvää ruokaa kuten muniä, banaania, maitoa tai lihaa. Mutta meillä ei ole varaa ostaa sellaisia kalliita ruokia. Me syömme vain selvitäksemme hengissä, emme pysyäksemme hyvin ravittuina.”

Ravitsemukseen liittyvät ongelmat saivat vahvistusta tätä tutkimusta varten tehdystä Babylon Garments -tehtaan tohtori Rimon haastattelusta sekä MBM-tehtaan tohtori Nahid Parveenin haastattelusta.¹¹⁵ Kuusi tätä tutkimusta varten haastatelluista naisista kertoi, että he yrittävät olla juomatta kiireisinä työpäivinä voidakseen välttää WC-käynnit. Vaikka tehtaalla ei ole virallisia rajoituksia WC:ssä käyntiin, naiset kertoivat, etteivät he halua hidastaa tuotantolinjaa ja tehdä näin tuotantolinjan johtajaa vihaiseksi.

4.7 Kuukautishygienian hoitoon ei ole rahaa

Kuukautisten hallintaan ja kuukautishygieniaan liittyvät ongelmat aiheuttavat erilaisia sairauksia. Vaikka kuukautisiin liittyvillä ongelmilla on monia yhteyksiä naisten terveyteen kotona ja töissä, aiheeseen liittyvää tutkimusta on tehty vain vähän. Yhteiskunta ja yritykset ovat tietämättömiä tällaisista ongelmista eivätkä ole huomioineet niitä.

¹¹³ Right to food, <http://www.righttofood.org/new/html/WhatRighttofood.html>

¹¹⁴ BSR/HER-projekti, Female Factory Workers' Health Needs Assessment: Bangladesh, heinäkuu 2010

¹¹⁵ Nahid Parveen, MBM-tehdas; Rimon, Babylon Medical Center, Bangladesh, haastattelu huhtikuussa 2011

Kaikki tutkimukseen kotonaan haastatelluista naisista käyttivät kuukautissuojana vanhaa, esimerkiksi sarista revittyä kangaspalaa. Naisten kuukautishygienia oli huonoa.

”On tuskallista käyttää aina samaa kuukautissuojaa, mutta minulla ei ole muita vaihtoehtoja.”

Kun naiset vaihtoivat kuukautissuojan työpäivän aikana, useimmat heistä käyttivät uudelleen saman kangaspalan toista osaa tai pesivät suojan, käyttäen sitä uudelleen kosteana tai märkänä. Tehtaissa tai naisten kotona ei ole tilaa, jossa kuivata kuukautissuojina käytettäviä kankaita asianmukaisesti auringonvalossa. Suojat ripustetaan kuivumaan kaappiin tai piilotetaan muiden vaatteiden alle. Naisille tärkeintä on, että kukaan ei näe kangasta kun se kuivuu.

”En kuivaa sitä auringonvalossa vaan piilotan sen pimeään paikkaan, jossa kukaan ei voi nähdä sitä.”

Suurin osa haastatelluista naisista oli tietoisia, että kuukautissuojina käytetyt tehtaasta latialta kerätyt kangaspalat saattavat olla haitallisia. Silti 12 heistä käytti tehtaasta löydettyä kangastilkkaa tai loppua suojana silloin, kun kuukautiset alkoivat yllättäen tai vuoto oli läpäissyt heidän oman kuukautissuojansa. Tehtaasta löydetty kangaspalat saattavat olla hankaavia tai pölyisiä tai sisältää erilaisia kemikaaleja.

Haastateltujen naisten tietoisuus kuukautista rajoittui siihen, että ne tulevat kerran kuukaudessa.

”En ole tottunut puhumaan kuukautisista.”

Haastatteluotos ei tältä osin ollut kuitenkaan täysin edustava, sillä Tiffany'sin ja Babylon Groupin tehtailla haastatellut naistyöntekijät olivat juuri saaneet terveystutustusta ja aloittaneet kertakäyttöisten tervessiteiden käytön. Babylon Groupin työntekijät saattoivat ostaa niitä tehtaasta tuettuun hintaan, 30 takaa per paketti.¹¹⁶

¹¹⁶ Abidur Rahman, Babylon (Mirpur) tehtaan johtajan haastattelu sekä vierailu Babylon Groupin kuukautissuojatehtaassa Mirpurissa, Dhakassa 18.4.2010

Esimerkkejä kuukautissuojien hinnoista Dhakassa vuonna 2011

Freedom 40 taka (0,35 euroa)

Senora 90 taka (0,79 euroa)

Whisper 105 taka (0,93 euroa)

Hinnat Dhakan apteekeista ja tavarataloista syyskuussa 2011.

Kuitenkaan naisilla ei ollut aina varaa ostaa edes tehtaan subventoimia terveyssiteitä. Haastateltujen 17 tehtaassa työskentelevän naisen joukosta seitsemän käytti yhä pestävää kangasta kuukautissuojana. Tehtaan lääkäreiden mukaan lähes kaikki naiset halusivat käyttää kertakäyttöisiä suojia, mutta kaikilla ei ollut siihen varaa.¹¹⁷

”Meille tarjotaan kuukautissuojia, jotka auttavat. Meitä kannustetaan käyttämään niitä, mutta minulla ei ole varaa ostaa niitä.”

Täydentävissä haastatteluissa tehtaiden lääkäreiden ja terveydenhuoltohenkilöstön kanssa nousi esiin seuraavia kuukautishygieniaan liittyviä ongelmia: alhainen tietoisuus kuukautisista, ujous puhua kuukautisiin liittyvistä asioista, huono hygienia ja ongelmat kuukautissuojien kuivaamisessa, kalliit kertakäyttöiset kuukautissuojat sekä kuukautisiin liittyvät yhteiskunnalliset tabut ja häpeä.

”Naiset ujostelevat eivätkä halua puhua kuukautisiin liittyvistä asioista. Osa naisista epäröi hakea meiltä neuvoja kuukautisiin liittyen”, kertoi lääkäri Nahid Parveen at MBM:n tehtaalta. Lääkäreiden ja terveydenhuoltohenkilöstö mukaan naiset sairastuvat käyttäessään pimeässä kuivatettuja ja kosteita kuukautissuojia.¹¹⁸

Parveenin mukaan useilla vastaanotolle tulevista naisista on virtsatientulehdus. Tulehdukset johtuvat huonosta peseytymisestä ja liaan vähäisestä vedenjuonnista. Virtsatientulehdus aiheuttaa kovia kipuja virtsatessa.

Usein tullessaan vastaanotolle naisilla on kova kuume ja kipuja alavatsassa. Sairauden aikana he eivät voi työskennellä normaalisti.

Neljä kymmenestä Babylon Medical Centerin lääkärin Romman Chowdhuryn naispotilaasta hakeutuu hoitoon erilaisten gynekologisten vaivojen takia. Chowdhuryn mukaan naistyöntekijät eivät yleensä ole tietoisia kuukautisista tai kuukautisten hallintaan liittyvistä gynekologisista terveysongelmista.¹¹⁹

Tiffany’s-tehtaan terveydenhoitajan Nargis Parveenin mukaan naistyöntekijöiden kuukautisten hallintaan liittyvän hygienian parantamisessa on otettava huomioon kaksi keskeistä kysymystä: naisten alhainen tietotaso sekä heikko taloudellinen tilanne.

”Kun naisilla ei ole varaa edes perusasioihin, miten heillä voisi olla varaa käyttää ylimääräistä rahaa kuukautisten hallintaan? Yritämme auttaa heitä mahdollisuuksiemme rajoissa. Jos he käyttävät kankaista suojaa heidän täytyy tietää, että se tulee kuivata auringonvalossa”, Parveen sanoo.

Nämä tiedot ovat linjassa Water Aidin vuonna 2011 julkistaman, kuukautishygienian tilaa Dhakassa selvittäneen tutkimuksen *Baseline Study on the Menstrual Hygiene Situation in Three Slums of Mirpur*¹²⁰ kanssa. Tutkimus osoitti että:

- Kuusi kymmenestä Bangladeshin slummissa elävästä naisesta ei tiedä, mistä kuukautisvuoto tulee. 12 prosenttia heistä arveli veren tulevan virtsatiehyestä ja 7,5 prosenttia vatsasta.
- Naisilla ei ole varaa käyttää kertakäyttöisiä terveyssiteitä. Kolme viidestä ostaisi suojia, jos ne olisivat halvempia. 60 prosenttia naisista ostaisi siteitä, jos ne maksaisivat 21–40 takaa (0,2–0,4 €).
- Joka neljännes nainen oli haluton käyttämään kertakäyttöisiä terveyssuojia, sillä he eivät olleet tottuneet niihin. Kolme prosenttia vastanneista kertoi, että heidän aviomiehensä tai vanhempansa kielsivät kertasuo-

¹¹⁷ Suraiya Akhter ja Nazira Begum, Tiffany’s Wear Limited, Bangladesh, haastattelut maaliskuussa 2011

¹¹⁸ Nargis Parveen ja Nazira Begum, Tiffany’s Wear Limited, Bangladesh, haastattelut maaliskuussa 2011

¹¹⁹ Romman Chowdhury, Babylon Group, Bangladesh, haastattelut huhtikuussa 2011

¹²⁰ Nehraz Mahmud, A. T. M. Shaifullah Mehedi, Water Aid, Baseline Study on the Menstrual Hygiene Situation in Three Slums of Mirpur, 2011

Oikeus terveydenhoitoon ja sanitaatioon

Jokainen ihminen on oikeutettu parhaimpaan mahdolliseen terveyteen ja elämänlaatuun taustaan ja sosiaaliseen asemaan katsomatta. Terveen elämän perustan muodostavat ravinto, asumisolosuhteet, puhdas ja helposti saatavilla oleva vesi sekä sanitaatio. Myös terveystieteiden tutkimukset, mukaanlukien sukupuolivaikutus, kuuluvat terveen elämän osatekijöihin.

Tärkeä tekijä terveydenhuollossa on helposti ja riittävässä määrin saatavilla olevat terveydenhuoltopalvelut, kuten sanitaatiopalvelut, sairaalat, terveyskeskukset ja koulutettu lääkäinnällinen sekä terveydenhuollon ammatillinen henkilökunta ja tarpeelliset lääkkeet. Nämä palvelut tulisi sijaita kaikkien, erityisesti naisten, saatavilla. Palveluiden, joko yksityisten tai julkisten, tulisi olla myös taloudellisesti kaikkien ulottuvilla. Myös oikeus etsiä, saada ja välittää terveyteen liittyvää tietoa kuuluu hyvän terveyden perustekijöihin. Terveydenhuoltopalveluiden tulisi olla riittävällä tasolla lääketieteellisen etiikan sekä kulttuurisen soinnaisuuden ja laadun suhteen.¹²¹

jien käyttämisen erilaisista häpeään liittyvistä syistä.

Vuonna 2007 naisjärjestö Phulki toteutti kyselyn tekstiiliteollisuuden naistyöntekijöiden kuukautishygieniaan liittyvistä ongelmista. Tutkituista 200 tekstiilialan naistyöntekijästä 95 prosenttia käytti kuukautissuojana erilaisia käytettyjä rättejä, sillä kertakäyttöiset suojat olivat liian kalliita.¹²²

121 YK, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment 14 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>; ESCR-Net, Right to Health http://www.eschr-net.org/resources/resources_show.htm?doc_id=401360

122 Phulki, "Identifying the difficulties of the female garments workers during their menstruation period and an effective solution", 2007

4.8 Seksuaalinen häirintä, lähisuhdeväkivalta ja sukupuolitaudit

"Minua pelottaa kun kävelen yksin töistä kotiin. Ihmiset kiusaavat meitä siksi, että työskentelemme tekstiiliteollisuudessa. Ehkä he ajattelevat meidän olevan halpoja naisia. He eivät tiedä, että työskentelemme paitsi selviytyäksemme, myös maamme hyväksi."

Kahta lukuun ottamatta kaikki tätä tutkimusta varten haastatellut naiset kävelivät töihin. Kävelymatkan pituus vaihteli viiden ja 60 minuutin välillä. Kaksi naista matkusti tehtaalle bussilla, jolla matkaan kului tunnin verran. Haastattelussa naisia pyydettiin kuvaamaan tilanteita, joissa he tunsivat olonsa turvattomaksi, tai henkilöitä, joita he pelkäsivät. Haastatelluista 12 kertoi joutuneensa seksuaalisen häirinnän uhriksi työmatkallaan. Erilainen naisten julkinen seksuaalinen häirintä ("Eve teasing") on yleistä Bangladeshissa¹²³ (kysymystä on käsitelty tarkemmin kappaleessa 2.8).

"Töissä tunnen oloni turvallisiksi, mutta kotimatalla illalla tunnen oloni turvattomaksi. Matkalla on ilkeitä miehiä, jotka halveksivat ja pilkkaavat minua palatessani töistä takaisin kotiin."

"Olen usein töissä keskiyöhön asti. Pelkään mennä takaisin kotiin yöllä."

Kolme haastatelluista naisista kertoi kohdanneensa vakavaa seksuaalista väkivaltaa. Heitä oli lyöty ja raiskattu oman aviomiehen tai sukulaisen toimesta.

"Hän halusi rahaa, mutta minulla ei ollut antaa sitä. Riitelimme, ja hän löi minua ja makasi kanssani vastoin tahtoani."

"Olin nukkumassa, kun mieheni veli kosketti minua. Nousin ylös ja aloin kirkua. Mieheni veli juoksi pois. Tätä tapahtui monena yönä, jopa kerran mieheni katsellessa."

MBM-tehtaan lääkärin Nargish Parveen mukaan naistyöntekijät eivät tavallisesti puhu avoimesti lähisuhdeväkivallasta tai

123 Westhof, Dirk, "A perspective on gender equality in Bangladesh. From young girl to adolescent: What is lost in Transition?", UNICEF Bangladesh, 2011

Kuukautishygieniaa Bangladeshissa

Kuukautisten aikana suurin osa Bangladeshin naisista käyttää kuukautissuojana vanhaa kangasta, esimerkiksi kaistaletta käytetystä sarista. Käytetty kangas pestään käymälän sisällä olevassa bodnaksi kutsutussa ruukussa tai altaassa. Naiset kuivaavat siteet sisällä, katseilta suojassa olevissa paikoissa sillä kuukautisiin liittyy paljon tabuja ja häpeää. Bakteerien tuhoutumisen kannalta kuukautissuojat olisi tärkeää kuivata aurinгон paisteessa. Kuukautissuojien pesuun ja kuivaamiseen liittyvät puutteet saavat naiset käyttämään epäpuhtaita ja kosteita suojia, jotka voivat johtaa virtsatien ja kohdunkaulan tulehduksiin.

Lähde: Unicef: Tackling menstrual hygiene taboos. Case study 10: Water aid Baseline Study on the Menstrual Hygiene Situation in Three Slums of Mirpur. 2011

Erilaisia kuukautisiin liittyviä käsitteitä

Keskusteltaessa kuukautisiin liittyvistä kysymyksistä Bangladeshissa on tärkeää kiinnittää huomiota erilaisiin termeihin. Kuukautisten hallinta, engl. menstrual management, viittaa kuukautishygieniaan, kuten käsien pesuun, kuukautissuojien pesuun ja kuivaukseen. Kuukautisten sääntely, engl. menstrual regulation, on Bangladeshissa käytetty sana, joka tarkoittaa aborttia. Bangladeshissa abortti on laitonta, mutta kuukautisten sääntelyyn liittyvä käytäntö mahdollistaa raskauden keskeyttämisen 10 viikon aikana viimeisten kuukautisten alkamisesta.

Lähteet: Anna af Ugglas, UNFPA, s.posti 19.3.2012; Bangladesh, Maternal Mortality and Health Care Survey 2010. Bangladesh Government/USAID

seksuaalisesta häirinnästä. ”Naiset eivät tiedä omia oikeuksiaan. He saattavat joutua avio-miestensä pahoinpitelemäksi ja tulla lääkärin vastaanotolle hakemaan hoitoa kertomatta väkivallasta häpeään ja ujouteen liittyvistä syistä. Naiset puhuvat asiasta usein keskenään, mutta eivät kerro siitä meille.”

Tutkimukseen haastateltujen kolmen tehtailla työskentelevän lääkärin mukaan sukupuolitaudit eivät ole erityisen yleisiä naistyöntekijöiden keskuudessa. Yleisimmät sukupuolitaudit ovat klamydia ja trikomonaasi. Puhuttaessa sukupuolitaudeista lääkäreillä on erityisiä vaikeuksia saada naiset kertomaan avoimesti ongelmistaan. Lääkäri Nargish Parveenin mukaan naiset yrittävät tavallisesti piilotella asiaa ja suojella aviomiehiään, mikä vaikeuttaa sukupuolitautilien hoitoa. Sukupuolitautilien hoitamisessa on tärkeää, että parisuhteen molemmat osapuolet tekevät yhteistyötä, muuten tautia ei saada hoidettua, Parveen sanoo.

4.9 Tietoisuus seksuaali- ja lisääntymisterveydestä

Tietoisuus sukupuoli-, seksuaali- ja lisääntymisterveydestä vaihteli suuresti tutkimukseen haastateltujen naisten keskuudessa. Kuusi haastatelluista kertoi saaneensa koulutusta terveysasioissa tehtailta, mutta tässä koulutuksessa ei ollut käsitelty kuukautisiin liittyviä asioita. Yksi naisista kertoi saaneensa tehtaalta tietoa HIV/Aidsista sekä terveydestä ja turvallisuudesta.

Myös naisten halukkuus puhua seksiin liittyvistä kysymyksistä vaihteli. Naimattomat naiset vastasivat vain lyhyesti, etteivät käytä ehkäisyä.

Kuukautisiin liittyvän kysymyksen jatkokysymyksenä kaikilta naisilta tiedusteltiin ehkäisyn käytöstä. Neljä heistä kertoi käyttämistään ehkäisyvälineistä. Naisilta kysyttiin myös, oliko heillä ollut epätoivottuja raskauksia, mihin kaikki antoivat lyhyen ja aran vastauksen: ”ei”. Yksi naisista kertoi olevansa erityisen varovainen ja käyttävänsä ehkäisyvälineitä epätoivottujen raskauksien välttämiseksi. Yksikään haastatelluista ei vahvistanut, että hänelle olisi tehty aborttia, jota

Bangladeshissä kutsutaan ”kuukautisten sääntelyksi”.

Naistyöntekijöiden unelmia ja toiveita:

Suurimmalla osalla tutkimukseen haastatelluista naisista oli tulevaisuuden unelmia ja toiveita. Seitsemän naisista kertoi olevansa kiitollisia siitä, että heillä on työtä. He kertoivat haluavansa jatkaa työskentelyä mutta totesivat sen olevan vaikeaa pienestä palkasta johtuen. Yleneminen työpaikalla ja suurempi palkka oli yleinen toive haastateltujen naisten joukossa. Naisten toiveet liittyivät elämän perusasioihin: mahdollisuuteen elää kunnollisessa talossa ja syödä kunnollista ruokaa. Yksinkertaistettuna naiset halusivat elää normaalia elämää ilman päivittäistä selviytymistaistelua. Äidit unelmoivat mahdollisuudesta elää lastensa kanssa ja varmistaa näille koulutus ja sen kautta parempi elämä. Muutamilla haastatelluista naisista ei näyttänyt olevan pyrkimyksiä elämässään ja he olivat lopettaneet unelmoinnin. He katsoivat tekevänsä kovasti töitä mutta jäävänsä silti köyhiksi.

Naisten erilaisia toiveita ja unelmia olivat:

- Mahdollisuus jatkaa työtä, saada ylennys ja tienata enemmän rahaa
- Saada hyvää palkkaa ja selviytyä
- Mahdollistaa lapsille parempi elämä ja riittävä koulutus
- Saada oma talo
- Viedä opinnot loppuun
- Asua kunnollisessa tiilitalossa
- Omistaa liesi ja sänky
- Ostaa ruokaa
- Tienata lisää rahaa ja ostaa omaa maata sekä rakentaa talo kylään
- Syödä ja elää hyvässä talossa sekä lähettää lapset kouluun. Elää lasten kanssa.
- Oppia tekemään ompelutöitä.
- Ostaa ompelukone.
- Muuttaa takaisin kylään. Perustaa oma yritys ja elää lasten kanssa maalla tai kaupungissa.

Kuva: Amy Helene Johansson

5. Vaatetuonti Bangladeshista Suomeen

Suora vaatetuonti Bangladeshista Suomeen oli vuonna 2011 arvoltaan lähes 87 miljoonaa euroa¹²⁴. Muita tekstiili- ja pukeutumisen tuotteita tuotiin lähes 13 miljoonalla eurolla¹²⁵. Suomalaiset vaatealan yritykset toivat Bangladeshista Suomeen muun muassa alusvaatteita, neuleita, trikootuotteita ja T-paitoja.

Finnwatch kartoitti 25 suomalaiselta vaatetoimijalta niiden tuonteja Bangladeshista. Kysyimme myös oliko yrityksillä käytössä vastuuohteisto ja miten ne valvoivat sen noudattamista.

Suurimmalla osalla Finnwatchin kyselyyn vastanneista yrityksistä oli olemassa jonkinlainen vastuuohteisto. Vain Dimex Oy kertoi, ettei sillä ole tällä hetkellä voimassa olevaa omaa vastuuohteistoa. Yrityksen mukaan se kuitenkin aikoo luoda ohjeiston, mutta kertoi tarvitsevänsä siihen ulkopuolista apua.

Yleisimpänä tapana hoitaa alihankintaketjun vastuullisuus oli yrityksen jäsenyys BSCI-vastuuverkostossa. Osa yrityksistä kertoi hoitavansa alihankkijoiden valvonnan omavalvonnalla. Otettaessa huomioon Bangladeshin merkittävät haasteet ihmis- ja työelämän oikeuksien toteutumiseen liittyen, on epäselvää voidaanko pelkkää omavalvontaa pitää riittävänä takeena tuonnin vastuullisuudesta.

Yksi yritys, Image Wear Oy kertoi sen vastuuohteiston olevan liikesalaisuus. Image Wear Oy oli yrityksistä myös ainoa, joka kertoi ettei se voi luotettavasti valvoa alihankkijoidensa vastuullisuutta. Työvaatteita markkinoivan Image Wear Oy:n isoja asiakkaita ovat muun muassa puolustusvoimat, poliisi, rajavartiolaitos ja muu julkinen sektori¹²⁶.

Finnwatchin kyselyyn vastanneista yrityksistä E. Laiho Oy:lla, Finlaysonilla, Karhu

Sportswearilla, Voglialla, Makiolla, Standa Oy:lla, Lindströmillä, Marimekolla, Oy Turo Tailor Ab:lla, Haltilla, Topper Tuotanto/Uniform, Päijät-Hämeen Tekstiilihuolto Oy:lla, Sportialla, Würth Oy:lla ja Elmo Sportilla ei ollut lainkaan tuonteja Bangladeshista eivätkä ne myy Bangladeshissa valmistettuja vaate- ja tekstiilituotteita. Elmo Sport kuitenkin kertoi, että sen myymälöiden kauppiailta oli mahdollista tehdä itsenäisiä tilauksia, minkä johdosta Elmo Sportin vastaus koskee vain ketjun omaa maahantuontia.

Veljekset Keskinen ja CTRL Clothing eivät vastanneet kyselyyn.

5.1 Suomalaisyritykset luottavat Business Social Compliance Initiative BSCI:iin

Finnwatchin kyselyyn vastanneiden yritysten yleisin tapa hoitaa Bangladeshissa tuotettujen tuotteiden vastuullisuus oli vaatia toimittajilta BSCI:n Code of Conductin noudattamista. Suurin osa yrityksistä oli myös BSCI:n jäseniä ja edellytti alihankkijoiltaan sitoutumista BSCI-auditointeihin.

BSCI on yritysveltoinen vastuuverkosto, jonka jäsenenä on yli 700 yritystä. BSCI ylläpitää tietokantaa BSCI-auditoiduista tavarantomittajista ja edistää yritysten alihankintaketjun vastuullisuutta riskimaissa.¹²⁷ BSCI:n laatima code of conduct perustuu kansainvälisen työjärjestön ILO:n perussopimuksiin, YK:n ihmisoikeusjulistukseen, OECD:n yritys-vastuuohteistoon sekä YK:n Global Compact -periaatteisiin¹²⁸.

Kansalaisjärjestöt ovat arvostelleet BSCI:tä muun muassa siitä, että se ei vaadi tehtaita maksamaan työntekijöilleen elämiseen riittävää palkkaa vaan vetoaa vain lainmukaisiin minimipalkkoihin tai teollisuudenalan keskiarvopalkkaan¹²⁹. BSCI:n johdossa ei myös-

¹²⁴ Uljas.net, Tullitilasto, 61–62: Vaatteet ja vaatetus-tarvikkeet neulosta ja muuta kuin neulosta 01–12/2011

¹²⁵ Uljas.net, 63–65, Sovitetut tekstiilitavarat (esim. sisustustekstiilit, teltat, purjeet yms.), päähineet, jalkineet

¹²⁶ YLE, Puolustusvoimat hankkii varusteita Tampereelta http://yle.fi/alueet/tampere/2010/04/puolustusvoimat_hankkii_varusteita_tampereelta_1589624.html; Finnwatch ry, Halvimman markkinat – julkisten työvaatehankintojen ja -valmistuksen eettisyys, 1/2011, s. 19

¹²⁷ BSCI, <http://www.bsci-intl.org/>

¹²⁸ BSCI, <http://www.bsci-intl.org/our-work/bsci-code-conduct>

¹²⁹ BSCI, Position on wages, 11/2009, <http://www.bsci-intl.org/resources/bsci-positions>

Lidl järjestää terveydenhuoltoa ja maksaa ylimääräisiä palkkoja Bangladeshissa

Finnwatchin kyselyyn vastanneista Suomessa toimivista vaate- ja tekstiilialalla toimivista yrityksistä erityisiä toimenpiteitä Bangladeshissa oli tehnyt Lidl. Lidl Suomi Ky kertoi Lidl-ketjun panostavan bangladeshilaisten tavarantoimittajiensa koulutukseen. Koulutuksen tavoitteena on lisätä yritysten ymmärrystä sosiaalisista standardeista ja sen 12 tarkastelukohteen joukossa ovat muun muassa syrjintäkielto, yhdistymis- ja järjestäytymisoikeus sekä terveys- ja sosiaalihuolto. Lidl tarjoaa käyttämiensä Dhakan tekstiilitehtaiden työntekijöille myös kiertävää terveydenhoitopalvelua. Hanketta koordinoi Saksan valtion omistama kehitysyhteistyöyrittäjä GIZ ja sen käytännön toteutuksesta vastaa bangladeshilainen terveysjärjestö Population Services and Training Center PSTC.

Lisäksi Lidl on käynnistänyt pilottihankkeen, jossa se on maksanut erään alihankkijatehtaansa 5000 työntekijöille ylimääräisen 3650 tai 4400 takan kuukausipalkan. Myös tämä hanke on toteutettu GIZ-yrityksen kautta.

kään ole ammattiyhdistysliikkeen tai järjestöjen edustajia, minkä on katsottu johtavan vähemmän kunnianhimoisiin kriteereihin¹³⁰. Pelkkä BSCI:n jäsenyys ei myöskään vielä tarkoita sitä, että kaikki yrityksen riskimaissa sijaitsevat tehtaat olisivat käyneet läpi BSCI-auditoinnit tai että tehtaat olisivat läpäisseet auditoinnit. BSCI vaatii, että sen jäsenillä tulee olla 2/3 riskimaiden tavarantoimittajista auditoituna (arvosanalla hyvä tai parannuksia vaativa) vasta viiden vuoden sisällä järjestelmään liittymisestä¹³¹. BSCI-aloitteen läpinäkyvyyttä haittaa myös se, että BSCI:n auditointitietokanta ei ole julkinen¹³².

130 The Business Social Compliance Initiative (BSCI), A Critical Perspective, Clean Clothes Campaign, 2005

131 BSCI, <http://www.bsci-intl.org/our-work/our-companies-commitment/our-companies-commitment>

132 SASK, <http://www.sask.fi/julkaisut/tyomaana-maailma-2-2010/bsci/>

BSCI-järjestelmän osittaiset puutteet näkyivät myös suomalaisten yritysten vastauksista. SOK kertoi, että sen kuudesta bangladeshilaisesta alihankkijasta vain neljä oli käynyt läpi BSCI-auditoinnin. Neljästä auditoidusta toimijasta yksi ei ollut täyttänyt BSCI:n vaatimuksia ja sille on tehty korjaavien toimenpiteiden suunnitelma¹³³. Myöskään Stockmannin kaikki bangladeshilaiset alihankkijat eivät olleet vielä käyneet läpi BSCI-auditointia¹³⁴. Keskon kahdesta bangladeshilaisesta toimittajasta vain toinen oli BSCI-auditoitu (Process completed -status, viimeinen auditointi tasolla hyvä). Myös Tokmannin Bangladeshissa sijaitsevien alihankkijoiden joukossa on tehtaita, joissa yritys vasta neuvottelee BSCI-auditointien aloittamisesta¹³⁵. Osalta kyselyyn vastanneilta yrityksiltä oli vaikeaa saada tietoa niiden tehtaiden tarkasta auditointitilanteesta sekä auditoinneissa esiin tulleista puutteista.

BSCI:n toimintaa Bangladeshissa

Bangladesh on yksi kolmesta maasta, jossa BSCI:llä on oma maaedustus. BSCI:n mukaan Bangladesh on maa, jossa sosiaalisten kriteerien toteutumista rikotaan laajasti¹³⁶. BSCI:n tavoitteena Bangladeshissa on parantaa työntekijöiden työoloja, tukea Bangladeshissa toimivia yrityksiä saavuttamaan BSCI:n Code of Conductin vaatimuksia sekä lisätä tähän liittyen tehtaiden osaamista. Lisäksi BSCI pyrkii ylläpitämään hyviä sidosryhmäsuhteita muun muassa hallitukseen, ammattiliikkeeseen ja järjestöihin.¹³⁷

Vaikka BSCI:n Code of Conduct kieltää häirinnän ja syrjinnän työhönotossa se ei juurikaan huomioi muita sukupuoleen liittyviä kysymyksiä. BSCI:n Bangladeshin edustajan Christian von Mitzlaffin mukaan BSCI-auditoinneissa

133 Lea Rankinen, SOK, sähköposti 13.4.2012

134 Tiina Vuorinen, Stockmann, sähköposti 12.4.2012

135 Pirjo Väättäinen, Tokmanni, sähköposti 18.4.2012

136 BSCI, <http://www.bsci-intl.org/news-events/bsci-welcomes-new-representative-bangladesh>

137 Christian von Mitzlaff, BSCI, sähköposti 16.4.2012

138 Tarja Malinen, Luhta, sähköposti 12.4.2012

139 Helena Frilander, Kesko, sähköposti 12.4.2012

140 Lea Rankinen, SOK, sähköposti 13.4.2012

141 Mailis Mäkinen, Reima Oy, sähköposti 22.3.2012

142 Timo Hansio, Lidl Suomi Ky, sähköposti 20.4.2012

Taulukko 4: Suomessa toimivien yritysten tekstiilituonti Bangladeshista

Yritys	Tuontia Bangladeshista	Bangladeshista tulevan tuonnin arvo	Bangladeshista tulevat tuotteet	Vastuuohjeiston keskeisin sisältö	Vastuuohjeiston valvonta	Vastuuverkotot joissa jäsenenä
L-Fashion Group Oy ¹³⁸	Kyllä	0,5 % koko yrityksen tuontiarvosta	Ei vastannut.	Oma vastuuohjeisto. Edellytetään oikeudenmukaista korvausta tehdystä työstä, oikeudenmukaista kohtelua, terveellisiä työoloja. Lapsityövoiman käyttö ja syrjintä on kielletty.	Eettiset vaatimukset on kirjattu hankintasopimuksiin. Yrityksen tehtailla vierailee laadunvalvontahenkilöstöä.	Ei
Kesko ¹³⁹	Kyllä	Suoran tuonnin arvo 80 000 €	miesten paitoja ja T-paitoja	BSCI Code of Conduct	BSCI-auditoinnit.	BSCI
SOK ¹⁴⁰	Kyllä	3,5 miljoonaa euroa, mikä vastaa 6 % S-ryhmän käytettävärakkaupan riskimaaostoista	Ketjun omilla merkeillä myytäviä vaatteita.	BSCI Code of Conduct	BSCI auditoinnit. Tällä hetkellä SOK:n käytettävärakkaupan riskimaaostoista 66 prosenttia tehdään BSCI-auditoiduilta tavarantoimittajilta.	BSCI
Reima Oy ¹⁴¹	Kyllä	154 000 €	Trikootuotteita vauvoille	BSCI code of conduct	BSCI- auditoinnit	BSCI
Lidl Suomi Ky ¹⁴²	Kyllä	Liikesalaisuus. Pieni osa myynnistä.	Kampanjaluonteisesti tekstiileitä kuten yöasuja, urheiluhousuja, neuleita jne.	BSCI-ohjeiston lisäksi oma code of conduct. Lapsityövoiman hyväksikäyttö ja ihmis- ja työoikeuksien loukkaaminen kaikissa muodoissa kielletty.	BSCI auditoinnit	BSCI
T.M. Palojoki Oy ¹⁴³	Kyllä	2 milj. € vuonna 2011	Alusvaatteita ja t-paitoja	Eurocommercen ja FTA:n suositus "Guidelines for European Companies on the Ethical Procurement of Goods world-wide" vuodelta 2001 sekä BSCI:n vuoden 2009 Code of Conduct. Keskeinen sisältö noudattaa BSCI:n Code of Conduct:ia inhimillisistä työoloista, työajoista, syrjinnän kieltämisestä ja työntekijöiden oikeuksista sekä lapsityövoimasta.	Yritys käy läpi toimittajien kanssa vastuullisuusohjeet ja valvoo niiden noudattamista vieraillemalla sovitusti sekä myös yllättäen käyttämillään tehtailla.	Ei
A&M Holmberg Oy ¹⁴⁴	Kyllä	liikesalaisuus	Neuleita, T-paitoja	BSCI:n code of conduct	BSCI-auditoinnit	BSCI
Texmoda Fashion Group ¹⁴⁵	Kyllä	Liikesalaisuus. Yrityksen mukaan Bangladeshista tulevan tuonnin arvo on vähäistä.	Tekstiileitä yrityksen s.t.i- ja Stocker-mallistoissa. Tuotteet ovat trikootuotteita – naisten ja miesten t-paitoja, naisten toppeja ja puseroita.	Oma vastuuohjeisto. Sisältää mm. järjestäytymisvapauden turvaamisen, vaatimuksen elämiseen riittävästä palkasta ja lainmuokaisista työtunneista.	Tavarantoimittajilta on pyydetty vastuuhjeiden noudattamisesta kirjallinen sitoumus. Yritys ei tee erillisiä valvontakäyntejä.	Ei.
Tokmanni ¹⁴⁶	Kyllä	Pukeutumisen ostoista n. 1,3 %/vuosi	Vaatteita ja asusteita.	BSCI code of conduct	BSCI auditoinnit.	BSCI

143 Juha Mäenpää, T&M Palojoki Oy, sähköposti 5.4.2012

144 Tea Ylijoki, A&M Holmberg Oy, sähköposti 19.4.2012

145 Tuomo Rantalankila, Texmoda Fashion Group, sähköposti 20.4.2012

146 Pirjo Väättäinen, Tokmanni Oy, sähköposti 20.4.2012

Yritys	Tuontia Bangladeshista	Bangladeshista tulevan tuonnin arvo	Bangladeshista tulevat tuotteet	Vastuuohjeiston keskeisin sisältö	Vastuuohjeiston valvonta	Vastuuverkotot joissa jäsenenä
Stockmann-konserni ¹⁴⁷	Kyllä	noin 17 milj. € vuonna 2011	vaatteita ja muita tekstiileitä	BSCI:n Code of Conduct	BSCI:n Code of Conduct on integroitu toimittajaso-pimuksiin. BSCI-auditointien lisäksi ostokonttoreiden paikalliset, koulutetut asiantuntijat tekevät tarkastuskäyntejä tavaran-toimittajien tehtaisiin.	BSCI
Nanso Group Oy ¹⁴⁸	Tuonut tuotteita Bangladeshista vuosina 2010–2011. Tuonnit on kuitenkin lopetettu laatuongelmien vuoksi ja koska yritys on keskittänyt riskimaiden ostojaan viime vuosina.	27 143 € vuonna 2011	Finnwearin trikootuotteita	BSCI code of conduct	BSCI-auditoinnit	BSCI
Image Wear Oy ¹⁴⁹	Myyvät Bangladeshissa tuotettuja tuotteita, mutta yrityksellä ei ole omaa tuontia ko-maasta.	150 000 euroa vuonna 2011	T-paitoja ja pikeepaitoja	Yrityksen vastuuohjeisto on liikesalaisuus.	Eivät pysty luotet-tavasti valvomaan.	Ei
Dimex Oy ¹⁵⁰	Kyllä	40 000 euroa vuonna 2011	fleece-takkeja ja T-paitoja	Yrityksellä ei ole käytössä vastuuohjeistoa.	Omaavalvontaa	Ei
Amer Sports Oy ¹⁵¹	Kyllä	Osuus Amer Sport-sin kokonaismyyn-nistä noin 0,5 %	Vaatteita	Konsernin oma eettistä toi-mintaa koskeva standardi. Perustuu kansainvälisen työjärjestön (ILO:n) stan-dardeihin ja SA8000-stan-dardeihin sekä YK:n yleis-maailmalliseen ihmisoi-keuksien julistukseen. ¹⁵²	Kolmannen osa-puolen auditointiohjelma. Työolo-suhteiden auditointeja tekevät Bureau Veritas sekä STR ja auditointiprosesseja koordi-noi Hongkongissa sijaitseva yrityksen hankintatoimisto.	Ei. Yhtiön tytäryhtiö Wilson on kuitenkin Fair Labor Associatio-nin (FLA) Category B -jäsen ¹⁵³ .
Kwintet ¹⁵⁴	Kyllä	Tarkka volyymi ei tiedossa, tuonti Bangladeshista on kuitenkin merkittävää	Erilaisia neulostuotteita	ILO:n perussopimukset, Fair Wear Foundatio-nin työtä, turvallisuutta ja ympäristöä koskevat ohjeistot	Auditoinnit teh-tailla. Auditointien jälkeen laaditaan korjaussuunni-telma, jonka toteu-tumista seurataan.	Fair Wear Foundation

147 Tiina Vuorinen, Stockmann-konserni, sähköposti 25.4.2012

148 Satumaija Mäki, Nanso Group Oy, sähköposti 16.4.2012

149 Risto Mikkola, Image Wear Oy, sähköposti 20.4.2012

150 Riitta Krogerus, Dimex Oy, sähköposti 18.4.2012

151 Tea Lindfors, Amer Sports Oy, sähköposti 18.4.2012

152 Luettavissa osoitteessa http://www.amersports.com/about/social_responsibility/labor_and_workplace_conditions/

153 Sitoutuneet noudattamaan FLA:n eettisiä periaatteita, lisätietoa: <http://www.fairlabor.org/affiliates/collegiate-licensees>

154 Deeba Remheden, Kwintet, sähköposti 18.4.2012

Lapset nukkuvat bangladeshilaisen tehtaan päivähoitopaikassa. Tutkimukseen haastatellut yritykset nostivat esiin ongelman siitä, että auditoinneissa ei kiinnitetä huomiota saatavilla olevan lastenhoidon laatuun.
Kuva: Amy Helene Johansson

puututaan muun muassa ovat syrjintään (esim. raskauteen liittyen) ja häirintään työpaikalla sekä äitiyslomaan ja -palkkaan liittyviin kysymyksiin¹⁵⁵. Monet tässä raportissa havaitut naisten hyvinvointiin vaikuttavat asiat eivät kuitenkaan tällä hetkellä ole mukana BSCI:n Code of Conductissa. Esimerkiksi lastenhoidon laatuun, turvallisiin työpaikkakuljetuksiin tai asuntoloiden järjestämiseen BSCI:n Code of Conduct ei ota kantaa.¹⁵⁶

BSCI pyrkii edesauttamaan Bangladeshin minimipalkkakeskustelua tukemalla Bangladesh Round Table on Social Compliance -forumia ja kannustamalla yrityksiä maksamaan työntekijöille SA8000-standardin¹⁵⁷ tarjoaman laskentakaavan mukaista, elämiseen riittävää palkkaa. Bangladeshin maaedustajan Mitzlaffin oman arvion mukaan useat työntekijät saavat minimipalkan ylittävää noin 4500 takan suuruista kuukausipalkkaa (sisältäen ylityölisät).¹⁵⁸

¹⁵⁵ Christian von Mitzlaff, BSCI, sähköposti 16.4.2012

¹⁵⁶ BSCI Code of Conduct, versio 3, marraskuu 2009

¹⁵⁷ SA8000 on puolueettomasti valvottu tehtaiden sosiaalisen vastuun standardi. Lisätietoa: <http://www.sa-intl.org/>

¹⁵⁸ Christian von Mitzlaff, BSCI, sähköposti 16.4.2012

6. Yritysten aloitteet

Yritystoiminnalla voi olla vaikutuksia kaikkiin kansainvälisesti tunnustettuihin ihmisoikeuksiin. Ihmisoikeuksia tulee kunnioittaa riippumatta siitä, missä päin maailmaa yritys toimii.¹⁵⁹ Monet yritykset ovat jo tietoisia YK:n yritystoimintaa ohjaavista periaatteista ja pyrkivät luomaan strategioita erilaisiin ihmisoikeushaasteisiin tarttumiseksi.

Tätä tutkimusta varten haluttiin selvittää, millä tavalla yritysten erilaiset vastuustrategiat ja toimenpideohjelmat pystyvät vastaamaan raportissa esiteltuihin, työntekijöiden köyhyydestä nouseviin ongelmiin. Tutkimusta varten haastateltiin kaikkiaan kymmentä suurta kansainvälistä yritystä, joilla oli merkittävää tuontia Bangladeshista.

Haastatellut yritykset olivat Axstore/Åhlens, Gina Tricot, H&M, KappAhl, Levi Strauss & Co, Lindex, MQ, New Wave Group, RNB ja Tesco.

Haastattelut osoittivat, että yritysten vastuustrategiat ja toimenpideohjelmat olivat tavallisesti hyvin tehdaslähtöisiä. Kaikki haastatellut yritykset näkivät paremman vuorovaikutuksen paikallisen yhteisön ja muiden sidosryhmien kanssa tarpeellisena, mutta vain muutama mainitsi strategisen tason tavoitteita vuorovaikutuksen aloittamiseksi.

Yritysten käynnissä olevien vastuullisuusprojektien keskiössä olivat erilaiset työntekijöiden asemaan liittyvät parannukset, kuten työterveys ja -turvallisuus, ylityötuntien vähentäminen sekä tuottavuuden ja ammattitaidon lisääminen. Vaikka auditointi oli keskeinen työkalu kaikille, seitsemän haastatelluista yrityksistä katsoi, etteivät nykyiset auditointimenetelmät korostaneet riittävästi naisten oikeuksia ja heidän kohtaamiaan sukupuolittuneita haasteita. Yksi yritysten esiin nostamista esimerkeistä liittyi lastenhoitopaikkojen auditointiin, jossa tarkastelun kohteena on lain vaatimus lasten päivähoitopaikan olemassaolosta ja saatavuudesta. Auditoinnissa ei kuitenkaan tarkastella päivähoitopaikan laatua eikä syitä päivähoidon mahdolliseen käyttämättä jättämiseen. Yritysten mukaan

vastaavia ongelmia esiintyy myös tehtaiden terveyskeskusten yhteydessä.

Suurin osa yrityksistä myönsi, ettei niillä ollut riittävästi tietoa erilaisista työntekijöiden sukupuolispesifeistä haasteista. Yritykset eivät tienneet bangladeshilaisten naisten tavoista kuukautisiin tai ehkäisyyn liittyen. Yrityksillä oli heikot tiedot myös lasten päivähoidon käytännön toiminnasta tehtailla. Seitsemän kymmenestä yrityksestä katsoi, etteivät niiden alihankkijat analysoineet naistyöntekijöiden sairaspotensiaalien syitä tai linkkiä terveyden ja tuottavuuden välillä.

Yrityshaastattelussa ilmeni myös, ettei yrityksillä ollut juurikaan tietoa naisten elämästä tehtaiden ulkopuolella. Yritysten omat työntekijöiden haastattelut tehtaiden ulkopuolella olivat hyvin epäsäännöllisiä ja käynnit työntekijöiden kotona erittäin harvinaisia. Yritysten suorittamat auditoinnit ja vastuuprojektit olivat reaktiivisia ja keskittyivät erilaisiin tehtaissa näkyviin oireisiin.

Yleisellä tasolla yritysten vastauksista kävi kuitenkin ilmi, että ymmärrys Bangladeshin naisten elämää, tarpeita ja potentiaalia kohtaan on kasvamassa yritysvastuun parissa työskentelevien henkilöiden keskuudessa. Yritykset

- uskovat, että niiden toiminnalla on vaikutusta naisten elämään niin tehtaiden sisällä kuin niiden ulkopuolella.
- katsovat, että niillä on velvollisuus huomioida toiminnassaan myös sukupuoleen liittyvät kysymykset.
- tarvitsevat lisää tietoa Bangladeshin nais-työntekijöiden kohtaamista ongelmista.
- katsovat, etteivät niiden nykyiset auditointijärjestelmät huomioi sukupuoleen liittyviä kysymyksiä.
- uskovat voivansa parantaa työntekijöiden terveyttä lisäämällä tietoa naistyöntekijöiden, tehtaiden johdon, lääkäreiden ja muun terveydenhoitohenkilöstön keskuudessa.
- tietävät, että alihankkijat eivät analysoi syitä työntekijöiden potenssioihin eivätkä näe

¹⁵⁹ Ruggie, J, 2011, 1 kappale 12; Ruggie, J, 2008, kappale 24

linkkiä naisten terveyden ja tuottavuuden välillä.

- kokevat, että alihankkijoiden tehtaiden johdon tietämys ja tietoisuus naisten terveydestä, kuukautisten hallinnasta ja lasten hoidosta vaihtelee suuresti.

Yritykset katsoivat, että tietoisuutta naistyöntekijöiden kohtaamista haasteista voidaan lisätä työpaikoilla, mutta muutokset muussa infrastruktuurissa vaativat myös muiden sidosryhmien osallistumista. Kaikki yritykset painottavat tarvetta mitattaville projekteille, joissa on selkeä liiketaloudellinen kannustin.

Bangladeshin alhainen palkkataso nähtiin merkittävimpänä esteenä tekijänä naisten elinolojen parantamiselle. Yritysten yhteiskuntavastuusta vastaavien henkilöiden mukaan elinoloihin liittyviä kysymyksiä voitaisiin kuitenkin ratkaista nopeastikin. Eräs haastatelluista pienemmistä yrityksistä oli palkannut tehtailleen naispuolisen auditoijan ja halusi nyt palkata heitä lisää. Yksi esitetty ratkaisu oli naispuolisten lääkäreiden palkkaaminen tehtaille. Yritykset ehdottivat myös tehtaiden sanitaation, klinikkapalveluiden ja päivähoitopaikkojen parantamista. Yritysten mukaan tehtaissa on jo toimivaa työntekijöiden terveydenhuoltoon liittyvää infrastruktuuria, jota voitaisiin käyttää hyödyksi esimerkiksi kuukautisiin, ravitsemukseen ja sanitaatioon liittyvistä kysymyksistä tiedottamiseen. Tätä varten tulisi kuitenkin kehittää palveluiden laatua sekä tietoisuuden tasoa niin johdon kuin työntekijöiden keskuudessa.

Suuret yritykset peräänkuuluttivat erityisesti laajaa yhteistyötä, jossa on selkeät tavoitteet vaikutusten aikaansaamiseksi.

Kenties tunnetuin sukupuolikysymyksiin keskittynyt yritysvastuualoite on yritysvastuujärjestö Business for Social Responsibility (BSR) koordinoima HER-projekti (Health Enables Returns).¹⁶⁰ HER-projekti toimii tehdastasolla keskittyen tuottavuuden parantamiseen nais-työntekijöiden terveyteen panostamalla.

Keskeisimmät naistyöntekijöiden terveyteen liittyvät ongelmat ovat HER-projektin mukaan:

- anemia ja huono ravitsemus
- synnytyselinten tulehdukset
- perhesuunnittelupalveluiden huono saatavuus
- huono äitiysterveys
- sukupuolitaudit
- diabetes

Nämä terveysongelmat voivat johtaa työpoissaoloihin ja vakavaan uupumukseen.¹⁶¹ Kahdessa BSR:n tutkimuksessa tarkasteltiin naistyöntekijöiden parantuneen terveyden myönteisiä vaikutuksia.

Ensimmäisessä, vuonna 2007 Bangladeshissa suoritetussa tutkimuksessa osoitettiin, että parantuneilla terveyspalveluilla ja terveystiedolla voitiin vähentää työpoissaoloja jopa 18 prosenttia 18 kuukauden seurantakaudella. Saman tutkimuksen aikana myös henkilöstön vaihtuvuus väheni 46 prosenttia. Työntekijöiden mukaan terveyspalveluiden saatavuus ja johdon muuttuneet asenteet työntekijöitä kohtaan olivat saaneet heidät vähentämään poissaoloja ja harkitsemaan entistä vähemmän työpaikan vaihtamista. Tutkimuksen mukaan jokainen terveyspalveluihin käytetty dollari toi yritykselle kolme dollaria takaisin.¹⁶²

Toisessa vuonna 2011 tehdyssä tutkimuksessa tarkasteltiin tehtaita Egyptissä ja Bangladeshissa. Tutkimuksessa saatiin samankaltaisia tuloksia kuin aiemmassa tutkimuksessa, joskin hyödyt työnantajalle olivat vielä suuremmat. Jokainen terveydenhuoltoon investoitu dollari toi yritykselle neljä dollaria takaisin säästönä.¹⁶³

¹⁶¹ Yeager. R, "Investing in Women in a Better World" BSR, 2010

¹⁶² Chowdhury. S. Wofford. D. Dupont. V, "Effects of a Workplace Health Program on Absenteeism, Turnover, and Worker Attitudes in a Bangladesh Garment Factory", Extending Service Delivery (ESD)/United States Agency for International Development (USAID)/BSR 2007

¹⁶³ Yeager. R, "HER project: Health Enables Returns. The Business Returns from Women's health Programs", BSR 2011

¹⁶⁰ HER-projekti, <http://herproject.org>

Taulukko 5: HER-projekti: Investoinnit työntekijöiden terveyteen lisäävät tuottavuutta.

2007	
Poissaolot	–18 %
Työntekijöiden vaihtuvuus	– 46 %
Investoinnin tuotto = 3 dollaria säästöä jokaista investoitua dollaria kohden	
2011	
Poissaolot	Vähentyneet
Laatu	Lisääntynyt
Työntekijäsuhteet	Parantuneet
Investoinnin tuotto = 4 dollaria säästöä jokaista investoitua dollaria kohden	

Lähde: BSR/HER-projekti

Nazneen C. Huqin, HER-projektin Bangladeshin maajohtajan, mukaan tutkimusten tulokset ovat olleet hyödyllisiä lähestyttäessä uusia tehtaita. Huqin mukaan useat tehtaissa työskentelevät naiset eivät ole koskaan aikaisemmin saaneet minkäänlaista opetusta tai tietoa seksuaali- ja lisääntymisoikeuksista. Hänen mukaansa naiset eivät usein ole tietoisia edes terveyteensä liittyvistä perusasioista. He eivät esimerkiksi tiedä, miten toimia kuukautisten aikana, ja saattavat tällöin jäädä kokonaan pois töistä.¹⁶⁴

HER-projektin mukaan tuloksia saadaan parantamalla terveystietokoulutuksen saatavuutta tehtaissa ja niiden lähistöllä sekä lisäämällä koulutusta terveys- ja hygieniasioista. Huqin mukaan naiset jäävät usein koulutustilaisuuksien jälkeen keskustelemaan kuukautisista ja muista arkaluontoisista ja intiimeistä asioista. Hänen mukaansa ajattelutapojen muuttaminen vie aikaa, ja siksi naisten terveystiedon parantamiseen on panostettava jatkuvasti.¹⁶⁵

Kansainvälisen työjärjestö ILO:n Better Factories -projektissa on saatu Kambodzassa hyviä tuloksia työntekijöiden terveyttä ja ravitsemusta parantamalla. Better Factories -hankkeen mukaan tehtaissa, joissa on oma ruokala, on jopa 10 prosenttia vähemmän sairauspoissaoloja kuin tehtaissa, joissa ruokalaa

ei ole.¹⁶⁶ ILO:n Better Factories -ohjelma suosittelee muun muassa aterioiden ja välipalojen tarjoamista työpaikoilla, ravitsemukseen liittyvän tiedon lisäämistä, hyvää hygieniaa sekä puhdasta juomavettä tehtailla.¹⁶⁷

6.1 Alihankkijoiden näkemykset

Tutkimusta varten haastateltiin myös tehtaiden johtoa neljässä monikansalliselle yritykselle vaatteita toimittavassa tehtaassa.¹⁶⁸ Lisäksi Swedwatch vieraili Babylon Groupin ylläpitämällä terveystietoklinikalla ja terveystietokkeitä tuottavalla tehtaalla Dhakan ulkopuolella Mirpurissa.¹⁶⁹

Yleisesti ottaen haastateltujen tehtaiden johto katsoo, että

- naistyöntekijöiden terveystietosuhteet ovat huonot ja että tämä on ongelma.
- naistyöntekijöiden terveys- ja hygieniatietoksuuden parantamiselle olisi tarvetta.
- tehtaissa tarjotaan jo perustietokja terveydestä ja sanitaatiosta.

¹⁶⁴ Nazneen C. Huq, HER-projekti, Bangladesh, haastattelu 17.4.2011

¹⁶⁵ Ibid

¹⁶⁶ Makin, J., "Cambodia: Women and Work in the Garment Industry." ILO Better Factories Cambodia, the World Bank Justice for the Poor Program, CARE International and UNIFEM, 2007

¹⁶⁷ "Nutrition and Workers' Health", Fact sheet, 8.12.2011, Better Factories Cambodia

¹⁶⁸ Haastattelut tehtailla olivat MBM, Tiffany's, Babylon Garments ja Casual Wear Ltd. Haastattelut tehtiin Bangladeshissa, maaliskuussa 2011.

¹⁶⁹ Vierailut toteutettiin 18.4.2011

- tehtaات haluaisivat tehdä yhteistyötä järjestöjen kanssa parantaakseen työntekijöiden terveyttä ja seksuaali- ja synnystysterveystenhuoltoon liittyviä oikeuksia.
- tehtaات eivät analysoi syitä työntekijöidensä poissaoloihin.

Yhden haastattelussa mukana olleen tehtaan johto oli yllättynyt Swedwatchin yksityiskohdaisista kysymyksistä koskien naisten kuukautisten hallintaa, kun taas toiset keskustelivat asiasta avoimesti. Osa tehtaista oli aloittanut jakaa ilmaisia tai tehtaan osittain korvaamia kuukautissuojia työntekijöille.

”Minulla ei ole mitään tietoa kuukautisista johtuvista poissaoloista. Meillä tällaisten asioiden parissa toimivat nais-työntekijöiden hyvinvointiin ja henkilöstöpuoleen keskittyneet työntekijät.”

7. Yhteistyötä hallinnon puutteiden korjaamiseksi

YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia käsittelevät periaatteet katsovat, että valtioiden tehtävänä on suojella ihmisoikeuksia ja tarjota kansalaisilleen riittävä elintaso. Yritysten, niin jälleenmyyjien kuin tuottajien, on suojeltava ihmisoikeuksia ja välttää omalla toiminnallaan aiheuttamasta ihmisoikeusloukkauksia. Korjauksia ja parannuksia on tehtävä kaikissa niissä tapauksissa, joissa yritystoiminnalla on osallistuttu ihmisoikeusloukkauksiin.¹⁷⁰

Bangladeshin kaltaisten kehittyvien maiden puutteellinen lainsäädäntö tai sääntelyn tehoton toimeenpano saivat ostajat, median, järjestöt ja kuluttajat vaatimaan yrityksiltä toimenpiteitä 1990-luvun lopulla. Yritysten yhteiskuntavastuun kehittäminen alkoi alihankintaketjujen vastuullisuuden tarkastelusta ja sen tavoitteena oli hallita alihankintaketjun ihmisoikeusongelmia ja niistä nousevia maineriskejä.¹⁷¹

Yritysten omat toimintaohjeet (Code of Conduct) sekä erilaiset tehtaiden auditoinnit olivat ensimmäinen ratkaisu toimintamaiden heikosta hallinnosta nouseviin ongelmiin. Toimintaohjeet listaavat yrityksen vaatimukset alihankkijoille ja niiden noudattamista valvotaan tavallisesti säännöllisillä auditoinneilla ja muulla seurannalla. Toimintaohjeista muodostui yksityinen, valtiosta irrallinen sääntelymekanismi, joka perustui markkinoiden yrityksiltä vaatimaan riskinhallintaan.

2000-luvun puolivälissä yritykset alkoivat korostaa yhä enemmän työntekijöiden oikeuksia kuten järjestäytymistä, kohtuullisia työaikoja, ylitöiden korvaamista, syrjimättömyyttä ja oikeutta työskennellä ilman häirintään. Metodeina käytettiin erilaisia

valitusmekanismeja, joissa työntekijät saivat kanavan valitusten tekemiseen. Heikot ammattiliitot kansallisella ja tehdastasolla johtivat erilaisiin koulutuksiin edistysellisimpien yritysten tehtailla.

Eräät tutkijat, aktivistit ja ammattiliitot ovat arvostelleet yritysten perinteistä yhteiskuntavastuutoimintaa ja väittäneet sen hidastavan valtioiden ja ammattiliittojen kehittymistä työntekijöiden etujen suojelemisessa. Yritysten toimenpiteiden, kuten toimintaohjeiden ja auditointien, on nähty toimivan päällekkäisenä järjestelmänä valtion oman hallinnon kanssa.¹⁷²

Yritysvastuuprosessit ovat erityisen voimakkaita maissa, joissa valtion rooli ihmisoikeuksien ja ympäristön suojelussa sekä korruption vastaisessa työssä on heikkoa.¹⁷³ Yritysvastuukonsulttien Sune Skadegaard Thorsen ja Signe Andreasen mukaan yritysten omat vastuujärjestelmät ovat perusteltuja maissa, joissa valtion rooli on erityisen heikko. Sen sijaan joissain maissa yritysten väliintulo saattaa heikentää jo olemassa olevan valtiohallinnon kehittymistä.

Thorsenin mukaan yritysten toimintaohjeet ovat sellaisenaan riittämätön tapa vastata yritysten velvollisuuteen kunnioittaa ihmisoikeuksia. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että yritysten käytössä olevat vastuuohteistot hyödyttävät usein enemmän miehiä kuin naisia, enemmän ensimmäisen portaan toimittajia kuin seuraavien tasojen toimittajia ja että niiden vaikutukset ovat väliaikaisia ja tehdaskohtaisia. Muutokset eivät johda rakenteelliseen ja pitkäaikaisiin vaikutuksiin.

¹⁷⁰ Ruggie, J, 2011, para 15

¹⁷¹ Mares. R. *The UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Foundations and Implementation*, s. 134–135, The Raoul Wallenberg Institute Human Rights Library, Volume 39, 2012

¹⁷² Ibid, s. 134–135

¹⁷³ Sune Skadegaard Thorsen and Signe Andreasen at the Danish consultancy firm Global CSR, divide RSCM into two main groups; the 1st and 2nd generation. RSCM 1.0 involves a Code of Conduct and audits. RSCM 2.0 is a developed attempt to address some of the pitfalls of the RSCM 1.0 approach: companies use a shared Code, they engage in multi stakeholder processes and shift focus from monitoring compliance to capacity building, for example the 'Beyond Monitoring' initiative by Business for Social Responsibility (BSR).

Tutkija Richard Locken on tarkastellut neljän alihankintaketjunsä vastuullisuudesta kiitetyn kansainvälisen yrityksen tehdasauditoitien tuloksia. Vuonna 2012 julkistettavan tutkimuksen "Promoting Labour Rights in a Global Economy" mukaan huolta herättävät seuraavat löydökset:

1. Vastuuohjeistoihin perustuvat auditoinnit ja niihin liittyvät ohjelmat ovat hyviä keräämään tietoa tehtaiden puutteista mutta eivät auta korjaamaan niitä.
2. Tehtaiden koulutus johtamisessa ja teknisen kapasiteetin parantamisessa johtaa tavallisesti vain pieniin muutoksiin työolojen parantumisessa.
3. Todellisten muutosten aikaan saamiseksi tehtaiden ja ostajien välillä tulisi olla aito yhteistyösuhde.
4. Yritysten nykyiset hankintamallit kuten JOT-hankinta¹⁷⁴ ja mallistojen nopea kierto aiheuttavat haittaa niiden omille yritys vastuupyrkimyksille.¹⁷⁵

Toisaalta voidaan todeta, että pragmatismi yritys vastuukysymyksissä on perusteltua maissa, joissa hallinnon mahdollisuudet puuttua työntekijöiden oikeuksien toteutukseen ovat rajallisia. Voidaan myös nähdä, että pienet eteenpäin otetut askeleet johtavat lopulta isompiin ja merkittävämpiin tuloksiin.

Tämä tutkimus osoittaa, että yritysten yhteiskuntavastuu on yhä edelleen enemmän yrityksen sisäisiä ja raportointiin tähtääviä kysymyksiä kuin tavoitteellista toimintaa, jota tehtäisiin riittävän due diligence -analyysin pohjalta. Tutkimus paljastaa myös syy-seuraussuhteita, joihin ei voida puuttua vain ylhäältä alaspäin ja yrityksen sisällä. Tehtaiden tuottavuus ja laatu linkittyvät työntekijöiden terveyteen, asuinoloihin, työmatkojen pituuteen ja turvallisuuteen.

Toivomus julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyöhankkeista, dialogista ja

vuorovaikutuksesta yritysten ja valtioiden välillä on linjattu kansainvälisissä yritys vastuuhjeistoissa. Myös YK:n kestävän kehityksen paneeli päätyi suosittelemaan yrityksille ja valtioille strategisia kumppanuuksia voidakseen edistää kestävää kehitystä. Valtioiden ja yritysten vuoropuhelun sisällyttäminen yritys vastuukeskusteluun on uusi aikakausi yritys vastuun pitkässä historiassa.

174 JOT, "Juuri Oikeaan Tarpeeseen", englanniksi JIT, "Just In Time". JOT-hankinnassa alihankkijan edellytetään toimittavan juuri oikea määrä tuotteita tarkalleen tiettyyn aikaan. Strategialla yritykset hakevat säästöjä muun muassa varastoinnista aiheutuvista kuluista.

175 The Economist, 31.3.-6.4.2012, s. 68

8. Yhteenveto ja päätelmät

Tekstiiliteollisuuden naistyöntekijöillä on ollut merkittävä rooli Bangladeshin viime aikaisessa kehityksessä. Vaikka tekstiiliteollisuus on tuonut naisille uusia mahdollisuuksia se on myös aiheuttanut monia ongelmia. Kohtuuttoman pitkien työpäivien päätteeksi Bangladeshin naiset hoitavat yhä kaikki kotityöt. Epäoikeudenmukainen palkkaus, patriarkaaliset yhteiskuntarakenteet ja naisten alhainen tietoisuus oikeuksistaan pitävät Bangladeshin naisia köyhyydessä.

Tutkimuksen valossa on selvää, että pääasiallinen syy naisten huonoon asemaan on heidän palkkatasonsa riittämättömyys elämiseen. Kansainvälisten yritysten tulee yhteistyössä vaikuttaa Bangladeshin kansallisen minimipalkan nostamiseksi elämiseen riittävälle tasolle.

Yritysten tulee aloittaa keskustelu hallituksen kanssa myös asumiseen ja terveyteen liittyvissä kysymyksissä, jotka nykyisessä tilanteessa johtavat lukuisiin ihmisoikeusloukkauksiin. Useat slummeissa asuvista ihmisistä eivät ole valtion virallisissa rekistereissä eikä heillä ole osoitetta. Vaikka valtiolla on velvollisuus suojella näiden ihmisten oikeuksien toteutumista, myös yrityksillä on vastuu. Naisten nykyinen tilanne antaa heille vain erittäin rajalliset mahdollisuudet nostaa elintasoaan työllä.

Naisten työmatkoihin ja sanitaatioon liittyvissä kysymyksissä yritykset voisivat saada aikaan nopeita parannuksia. Sanitaation parantaminen työpaikoilla, erityisesti kulkautisten hallintaan liittyen, olisi helppo tapa nostaa merkittävästi naistyöntekijöiden elämänlaatua. Yritysten tulisi tarkentaa alihankkijoiden sanitaatioon liittyviä käytäntöjään ja esimerkiksi varmistaa, että tehtaissa ei rajoiteta WC:ssä käyntejä. Sukupuoleen liittyvät erityishaasteet tulisi tiedostaa ja identifioida sekä ottaa mukaan yrityksen due diligence -arviointiin.

Tutkimuksen yllättävin havainto liittyy naisten traumaattisiin ja valitettavan yleisiin eroihin lapsista. Lasten etu tulee ensisijaisesti

varmistaa kaikissa toiminnoissa ja päätöksenteossa. Sekä yritysten että valtion tulee ryhtyä toimenpiteisiin lapsia vanhemmistaan erottavien esteiden poistamiseksi.

YK:n hyväksymät yritystoiminnan perusperiaatteet (UN Guiding Principles) toteavat selkeästi ettei tietämättömyys ole yrityksille riittävä syy olla huomioimatta toimintojensa suoria tai välillisiä ihmisoikeusloukkauksia. Yrityksillä on vastuu kaikkien ihmisoikeuksien kunnioittamisesta kaikissa toimintoihinsa liittyvissä yhteyksissä.

Tutkimus osoittaa, että Bangladeshin tekstiiliteollisuudella on merkittävä rooli maan teollisuuden menestyksessä ja talouden kasvussa. Talouskasvulla saavutettu hyvinvointi ei kuitenkaan ulotu niihin, joiden työllä teollisuus tuottaa voittonsa. Bangladeshin tekstiiliteollisuudessa työskentelevät naiset kärsivät infektioista, väsymyksestä, erosta lapsistaan, huonoista asuinolosuhteista, puutteellisesta sanitaatiosta, aliravitsemuksesta, ahdistelusta, erilaisista peloista ja huolista. Ihmisoikeusnäkökulmasta heidän turvallisuutensa, fyysiseen hyvinvointiinsa, syrjimättömyyteensä ja liikkumisen vapauteen liittyviä oikeuksiaan rikotaan.

Haasteista huolimatta naiset viihtyvät tehtaissa, tuntevat työstään ylpeyttä, kertovat toiveistaan kehittyä ja saada ylennyksiä. Valtava yhteiskunnallinen ja taloudellinen potentiaali menetetään rikkomalla heidän ihmisoikeuksiaan.

9. Suositukset

Bangladeshissa toimiville yrityksille

- Yritysten tulee käynnistää kattava due diligence -prosessi, jossa tarkastellaan yritystoiminnan vaikutuksia kaikkiin ihmisoikeuksiin. Yritysten alihankkijapolitiikkoihin ja -ohjelmiin tulee sisällyttää sukupuolinäkökulma.
- Yritysten tulee tehdä aktiivista yhteistyötä toisten yritysten, järjestöjen ja ammattiliittojen kanssa Bangladeshin palkkatason nostamiseksi elämiseen riittävälle tasolle. Keskusteluihin tulee sitouttaa mukaan Bangladeshin viranomaistahot sekä teollisuuden etujärjestöt BGMEA ja BGKMEA. Yritysten tulee tehdä palkkakysymykseen vaikuttamisesta aikataulutettu toimintasuunnitelma.
- Yritysten tulee aktiivisesti tukea alihankkijoidensa työntekijöiden järjestäytymistä.
- Yritysten tulee osallistaa naistyöntekijöitä ihmisoikeusriskien arvioinnissa, alihankkijapolitiikkojen soveltamisessa ja näihin liittyvissä konkreettisissa toimenpiteissä ja niiden vaikuttavuuden arvioinnissa.
- Auditointeihin on tärkeää sisällyttää sukupuolinäkökulma. Auditoiden ja työntekijöiden haastatteluja suorittavien työntekijöiden joukossa tulee olla naisia.
- Yritysten tulee tarjota alihankkijoidensa tehtaiden työntekijöille koulutusta ihmisoikeuksista sekä seksuaali- ja lisääntymisterveydestä.
- Yritysten tulee viestiä kuluttajille toimenpiteistään alihankintaketjun vastuullisuuden lisäämiseksi.

Yritysten vastuuverkostoille (BSCI)

- BSCI:n tulisi Code of Conductissaan huomioida entistä enemmän erilaisia sukupuoleen liittyviä kysymyksiä. Bangladeshissa perusteltua voisi olla esimerkiksi lisätä tarkastuksiin päivähoiton laatuun tai työntekijöiden kuljetuksiin liittyviä kysymyksiä.
- BSCI:n tulee osallistua aktiivisesti Bangladeshin minimipalkasta käytävään keskusteluun ja vaatia keskusteluissaan hallituksen ja teollisuuden etujärjestöjen kanssa minimipalkan nostoa ja säännöllisiä tarkistuksia. BSCI:n tulee myös päivittää vuonna 2009 laadittu kantansa elämiseen riittävästä palkasta ja sisällyttää omaan vastuuoheistoonsa vaatimus elämiseen riittävän palkan maksamisesta.
- BSCI:n jäsenilleen asettamia vaatimuksia ja tavoitteita tulee entisestään tiukentaa. Yritysten ei tule saada BSCI:n täysjäsenyyttä ennen kuin niiden riskimaissa sijaitsevien alihankkijoiden tehtaat on auditoitu. Tällä hetkellä useat yritykset käyttävät BSCI:tä todisteena riskimaissa tapahtuvan toimintansa vastuullisuudesta ilman, että kuluttajilla tai yrityksen muilla sidosryhmillä on mahdollista tietää, mikä osuus tuotannosta on auditoitu ja millaisilla tuloksilla.
- BSCI:n auditointitietokanta tulisi julkistaa yritysten sidosryhmien käyttöön.

Suomalaisille päättäjille

- Suomessa tulee aktiivisesti edistää päivitetyn OECD:n yritys vastuuoheiston ja Ruggien periaatteiden täytäntöönpanoa sekä korostaa yritysten vastuuta ihmisoikeuksien kunnioittamisessa. Konkreettinen askel eteenpäin on kääntää Ruggien periaatteet suomeksi pk-yritysten käyttöön.
- Vuoden 2011 aikana Suomessa laadittavassa ns. Ruggie-ohjeiston implementointisuunnitelmassa tulee selvittää valtion ja sääntelyn rooli yritysten due diligence -prosessien vaatimisessa.
- Julkisissa hankinnoissa tulee vaatia yrityksiltä uskottavia toimia riskimaista tuotavien tuotteiden eettisen laadun varmistamiseksi.

Liite 1: Kysymykset ja vastaajien valinta

Swedwatch suunnitteli naistyöntekijöiden kvalitatiivisissa haastatteluissa käytetyn kyselyn yhteistyössä RFSU:n kanssa. Kysely toimi runkona naisten kanssa käydyille keskusteluille. Kysymykset oli jaettu seuraavien teemojen alle:

- Arkielämän kuvaus
- Asuinolosuhteet ja lasten hoito
- Ravinto ja terveydenhoito
- Kuukautishygienia ja sanitaatio kotona
- Työympäristö ja sanitaatio
- Tietoisuus ja vaikuttamismahdollisuudet

Haastattelijat käyttivät kysymyksiä haastatteluja ohjaavana joustavana runkona. Haastattelujen kesto oli noin 45 minuuttia. Haastatteli-joilla oli mahdollista kysyä kysymyksiin tarkentavia jatkokysymyksiä jos tarvetta ilmeni. Kaikki haastattelut nauhoitettiin, transkriptoit- tiin ja käännettiin englanniksi. Swedwatchin koordinaattori Najmun Nahar tarkisti haastat- telut laadun, haastateltujen yksityisyyden ja oikeellisuuden takaamiseksi.

Otos

Haastatellut naiset olivat 17–40 vuotta vanhoja. Kaikki olivat töissä tehtaissa, jotka tuottivat tekstiileitä kansainvälisille vaatealan yrityksille. Osa yrityksistä toimii myös Suo- messa ja Ruotsissa. Kaikista 30 haastatel- lusta naisesta naimattomia oli 9. Naisista 17 oli naimisissa ja heillä oli lapsia, kolme oli naimisissa mutta heillä ei ollut lapsia. Työn- tekijöiden nimet, ikä, työnantaja ja osoite ovat luottamuksellisia paitsi niiden kahden naisen osalta, jotka halusivat kertoa oman tarinansa raportin yhteydessä tuotetussa lyhytdokumentissa.

Naisten kotona tehdyt haastattelut

Naisista 13 haastateltiin heidän kotonaan. Naiset asuivat Uttaran, Mirpurin, Mughdan, Malibaghin ja Savarin alueilla Dhakan lie- peillä. Tekstiilitehtaat, joissa naiset työ- kentelivät olivat Dada Garments, Fashion

Plus, Nadia Garments Limited, Chaity Gar- ments ja Complex Group's export. Tehtaat sijaitsivat Uttaran ja Tongin alueilla Dhakan läheisyydessä.

Paikallisten järjestöjen, PSTC:n ja Awaj-sää- tiön tuki ovat olleet korvaamattomia tutki- mushaastattelujen toteuttamisessa. Tutki- muksen aluksi identifioitiin kuusi aluetta, joilla asuu runsaasti tekstiiliteollisuuden palveluksessa olevia naisia. Tämän jälkeen naisia lähestyttiin kentällä ja heiltä pyydettiin lupaa haastatteluihin. Usein lupaa piti pyytää erikseen myös naisten perheenjäseniltä ja sukulaisilta.

Tehtaissa tehdyt haastattelut

Haastatteluista 17 toteutettiin Babylon Groupin, Casual Wearin, Aboni Knitwearin, Tiffany's ja MBM Garmentin tehtailla, jotka kaikki valmistavat tekstiilejä kansainvälisille yrityksille. Tehtaat sijaitsevat Hemayet Purin, Mirpur-12:n, Mirpur-7:n ja Mirpur-14:n alueilla suur-Dhakassa. Haastateltavat naiset valitsi Swedwatchin koordinaattori Hajmun Nahar ja haastattelut toteutettiin suljetuissa huo- neissa. Tästä huolimatta naisten tehtaissa antamat vastaukset olivat selvästi rajoite- tumpia kuin kotona haastateltujen naisten vastaukset.

Naisten lisäksi tehtaiden johtoa ja terveyden- huoltohenkilöstöä haastateltiin kolmessa teh- taassa. Lisäksi haastateltiin lääkäreitä PSTC:n ylläpitämillä klinikoilla.

Muiden paikallisten sidosryhmien haastattelut

Työntekijöiden ja tehtaiden edustajien haas- tattelujen lisäksi Swedwatch toteutti sidos- ryhmähaastatteluja huhtikuussa 2011 viikon ajan. Tänä aikana Swedwatch tapasi yritysten edustajia, paikallisia järjestöjä, ammattiliitto- jen edustajia ja muita asiantuntijoita. Sidos- ryhmähaastattelujen avulla voitiin syventää ja tarkentaa desk-tutkimuksessa ja työntekijä- haastatteluissa saatua tietoa.

Haastatellut yritykset

Swedwatch haastatteli tutkimukseen seitsemää ruotsalaista tekstiilialan yritystä syys-lokakuussa 2011. Haastatellut yritykset olivat Axstores, Gina Tricot, H&M, Lindex, KappAhl, MQ ja RnB. Varner-Gruppen, Levi Strauss ja Tesco haastateltiin sähköpostikyselyllä maaliskuussa 2012. Lisäksi Levi Straussin, Gapin, Niken ja Tescon paikalliset yritys vastuuedustajat haastateltiin Dhakassa huhtikuussa 2012.

Finnwatchin kyselyyn valikoitiin yritykset kolmessa aikaisemmassa tutkimusraportissa (Hengenvaarallinen muotioikku – Suomessa myytävien farkkujen hiekkapuhallus, Halvimman markkinat – julkisten työvaatehankintojen ja -valmistuksen eettisyys ja Ostoja etelästä ja hikipajoista) tutkituista yrityksistä.

Liite 2: Tutkimusryhmä

Swedwatchin tutkija Anna Kakuli on vastannut raportin kirjoittamisesta. Valokuvaaja Amy Helene Johansson on vastannut raportissa käytetyistä kuvista sekä raportin yhteydessä julkaistavasta lyhytdokumentista. Najmun Nahar on toiminut Swedwatchin palkkamaan paikallisena tutkimuskoordinaattorina Dhakassa maaliskesäkuussa 2011. Swedwatchin toimeksiantama konsultti Gabrielle Gunneberg on vastannut yhteydenpidosta ostajiin ja tehtäisiin ja tiedottanut heitä tutkimuksen etenemisestä sekä kerännyt täydentävää tietoa. Tutkimuksen lainopillisesta tarkistamisesta on vastannut Annilie Nyberg.

Finnwatchin tutkijat Sonja Vartiala ja Henri Purje ovat vastanneet raportin kääntämisestä suomen kielelle. Lisäksi Finnwatch on täydentänyt raporttia suomalaisia tekstiiliyrityksiä koskevalla kyselyllä.

Finnwatch ry
Kotkankatu 9, 3.krs,
00510 Helsinki
info@finnwatch.org
www.finnwatch.org